

Omkring Hans Svanings Refutatio og Chronicon Ioannis

AF

HARALD ILSØE

DET første trykte selvstændige bidrag til dansk historie af en dansk 1500-talshistoriker udkom så sent som i 1561 og under højst usædvanlige omstændigheder. Forfatteren var Ribedekenen Hans Svaning, men på titelbladet stod i stedet navnet Petrus Parvus Rosefontanus, og værket, Kong Hans' historie skildret på latin, var kun at betragte som et bilag til en polemisk gendrivelse af eksilsvenskeren, den forhenværende ærkebiskop i Uppsala Johannes Magnus' goterkrønike, udgivet posthumt af broderen Olaus Magnus i Rom 1554.

Med stor lærdom og endnu større fantasi havde Johannes Magnus forbundet svenskerne med de gamle goter og fremlagt en fuldstændig svensk eller gotisk kongerække hvori Saxos kong Dan, den første konge i Danmark, var indplaceret som søn af den sekstende i rækken og lyd-konge under Sverige. Magnus levnedede overhovedet ikke Saxo og dansk historieskrivning megen ære og rettede en stribe af voldsomme angreb på danskerne og deres holdning til Sverige gennem tiderne, mest følelses-mættet i den tale som han lod statsmanden Hemming Gadh holde 1509, syvende af gift og galde mod alt hvad der var dansk. I sam- og eftertid en udtømmelig kilde til inspiration for svensk nationalromantik rummede goterkrøniken udfordringer til dansk nationalfølelse og historie-opfattelse i hidtil ukendt målestok. Det gjorde dem ikke mindre at Magnus skrev på latin og dermed for en europæisk læserverden der havde begrænsede muligheder for at bedømme forfatterens påstande eller de indenlandske kilder han med ofte tvivlsom hjemmel påberåbte sig.

Hans Svaning arbejdede ved den tid da goterkrøniken blev udgivet på en Danmarkshistorie, men var endnu langt fra i stand til at levere en samlet fremstilling der kunne publiceres som modvægt mod Magnus'

storværk. På sin velynder kansler Johan Friis' gentagne opfordringer påtog han sig dog at tilbagevise de mest ærekrænkende angreb, koncentreret om Hemming Gadhs tale mod danskerne, og (færdig)udarbejdede som positivt modstykke til det afsnit, hvortil Gadhs tale knyttede sig, sin fremstilling af kong Hans' historie. Hans »Gendrivelse af en vis Johannes Magnuses, goter fra Uppsala's bagvaskelser« (*Refutatio calumniarum cuiusdam Ioannis Magni Gothi Upsaliensis*) lå sammen med Kong Hans' historie færdigtrykt i 1561, på et tidspunkt hvor det politiske forhold til Sverige i nogle år havde været spændt. Så i sidste øjeblik blev man af en eller anden grund betænkelig, kasserede bl. a. de allerede trykte blade med Svanings navn på og lod nye trykke, hvor trykåret blev sat til 1560, trykkestedet udeladt og den nylig afdøde professor Petrus Parvus anført som forfatteren. På baggrund af en situation bestemt af polemisk provokation, pres fra kansleren, politisk spænding og forhold der åbenbart krævedes dækket ved navneforfalskning skal Svanings dobbelte debutværk altså ses.

I hvilket omfang og med hvilken styrke disse omstændigheder har indvirket på værkets endelige udformning kan diskuteres og er blevet det, men drøftelsen har noget uheldigt hvilet på den iøvrigt almindeligt udbredte grundantagelse at Svaning beklædte en stilling som »Danmarks Riges Historicus« eller dog kunne opfattes som regeringens officielle pennefører.¹ En sådan antagelse må afvises. Nok har han arbejdet i ly af et vist mål af kongelig og kanslerlig velvilje og stillet en Danmarks-historie i udsigt, men betegnelsen rigets historiker er først hæftet på ham efter hans død, tidligst på hans gravsten, og er derpå fra begyndelsen af det 17. århundrede blevet fortolket som en slags embedstitel i lærde forsøg på at forlænge rækken af de kgl. historiografer bagud i tiden.² For samtiden og i egen benævnelse var han stedse mester Hans Svaning, degn i Ribe.³ Da han i 1579 beordredes til at aflevere sine materialer

¹ *Danmarks riges historicus/historiograf*: Holger Fr. Rørdam: *Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge siden Reformationen*, 1867 (herefter citeret Rørdam), s. 72; Carl S. Petersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, I, 1929 (pågældende afsnit udk. 1916-19), s. 380-84, 390; Kr. Erslev: *Svaning-Hvitfeld*, 1928, s. vii; C. O. Bøggild-Andersen i *Historisk Tidsskrift*, 11. rk. V, 1956, s. 73, 81f, 95; desuden gængse oversigtsværker. — *Officiel pennefører*: Ellen Jørgensen: *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800*, 1931 (herefter citeret Ellen Jørgensen), s. 88f, og samme i *Dansk biografisk Leksikon*, XXIII, 1942, s. 176.

² Vistnok først af Lyskander, C. C. *Lyschander: Synopsis historiarum Danicarum . . . De danske Kongers Slectebog*, 1622, s. xx; jfr. Holger Fr. Rørdam: *Klavs Christoffer- sen Lyskanders Levned samt hans Bog om danske Skribenter*, 1868, s. 172, 261.

³ *Kancelliets Brevbøger 1551-84 passim*; Peter Terpager: *Inscriptiones Ripenses*, 1702, s. 29 nr. 17, jfr. *Festskrift til Astrid Friis*, 1963, s. 175; C. F. Wegener: *Historiske*

og arbejder til et gennemsyn hedder det, at kongen »har bragt i erfaring« at han agter at skrive og trykke noget om Danmarks historie samt at kongen »bifalder hans forehavende, der kan være både kongen og riget nyttigt«,⁴ – unægtelig en besynderlig formulering om Svaning havde tjeneste som betroet historiograf. Degnen var visselig fører af en pen, nogle gange også for regeringen, men han var ingensinde dens officielle pennefører.

Problemerne omkring Refutationen er navnlig behandlet af to historikere. H. F. RØRDAM har afdækket de ydre spor af mystifikationen.⁵ Han har suppleret ældre fund af de oprindelig trykte bogark, nærmere redegjort for forholdet mellem dem og de omtrykte blade og inddraget de relevante aktstykker fra dec. 1559 og sidst i febr. 1560. Indtil det punkt hvor disse kan bruges holder han sig til Svanings ord i Refutationens indledning og efterskrift, hvorefter det især var fremkomsten af 2. udgave af Johannes Magnus' krønike, trykt Basel 1558, der gav stødet til overvejelserne om et modskrift. Det vakte harme, at disse hadefulde angreb på Danmark således blev udspreedt i hele det dannede Europa, og vel var nogle tilbøjelige til at lade det gå uanset hen, men Johan Friis gik bestemt ind for at tilbagevise forhånelsen og vandt bifald hos Christian III. I dennes sidste leveår var Svaning i København, hvor han talte med kongen og Johan Friis herom, og det blev besluttet at han skulle forfatte sit modskrift. Johan Friis »drev tillige alvorligt på«, at Svaning skulle skrive en Danmarkshistorie fra hvor Saxo slap op, foreløbig skulle han dog foruden den egentlige gendrivelse beskrive kong Hans' historie for også positivt at imødegå angrebene på denne konge. 17. dec. 1559 pålagde Frederik II universitetsprofessorerne at foretage et hurtigt gennemsyn af modskriftet. Efter kongebrevets ordlyd var Svaning da i Nyborg og skulle begive sig til København med sit skrift, hvortil dog er at bemærke at efterskriften i 1. trykudgave først er dateret Ribe 18. jan. 1560. I febr. gjorde professorerne da gennemgangen færdig, og sidst på måneden meddelte Johan Friis dem kongens ønske om at de passager de havde slettet skulle blive stående. Trykningen fuldførtes

Efterretninger om Anders Sørensen Vedel, 2. udg., 1851, s. 166 n. 18 (D. R. = Decanus Ripensis); Ole Degn: Livet i Ribe 1560–1700 i samtidiges optegnelser, 1971, s. 113. I registret til Erasmus Lætus: Res Daniæ, 1573, kaldes han »Friderici II regis Daniæ præceptor, Decanus Ripensis, historicus insignis«, og i sørgesprogrammet over sønnen Niels Svaning (fra 1592) magister og præceptor for Frederik II, men ikke historiker, Peter Terpæger: Ripæ Cimbricæ, Flensburg 1736, s. 650. Først Niels Krag modtog 1594 udnævnelse til historiograf.

⁴ Kancelliets Brevbøger 1576–79, 1900, s. 577.

⁵ Rørdam s. 76–82.

1561, men der opstod betænkeligheder ved at lade Svaning (rigets historiker) stå som ophavsmanden. Man kasserede titelbladet med hans navn og i stedet blev den i aug. 1559 afdøde professor Petrus Parvus Rosæfontanus, med urette kaldt »eques Danus«, gjort til forfatteren. Tillige foretog man nogle ændringer for at give det udseendet af at værket var udarbejdet for længe siden. De mest tydelige, men ikke alle ytringer der kunne henføres til Svanings person blev strøget, en historie om at Parvus havde opholdt sig hos Christian II i dennes udlændighed og brugt aktstykker fra hans arkiv blev indsat, trykår og efterskrift dateredes til 1560 og såvel bogtrykkerens navn som trykkested blev udeladt. Nogen fyldestgørende forklaring tør Rørdam imidlertid ikke hævde at have givet. Han påpeger det ejendommelige i at den færdige Refutation indeholdt enkelte bemærkninger der tydeligt hørte hjemme i 1559 og i at oplysningen om tilskyndelsen fra Christian III og Johan Friis fik lov til at stå uantastet, »thi dette sted maatte dog fremfor noget andet . . . stemple skriftet som udgaaet fra den danske regering«.

Rørdams fremstilling er blevet revideret og suppleret af GEORG LANDBERG, forfatteren til »De nordiska rikena under Brömsebroförbundet« (1925).⁶ Med inddragelse af ny kildestof søger han at placere Svanings bog i en politisk sammenhæng og når derved til en mere nuanceret opfattelse af dens tilblivelse. Han henleder opmærksomheden på de interessante rapporter fra den danske agent i London, professor Johannes Spithoff Monasteriensis alias Hans Mønster, okt. 1559.⁷ Johannes Spithoff skulle undersøge og berede mulighederne for et frieri fra Frederik II til dronning Elisabeth, i konkurrence med hertug Erik af Sveriges legatus perpetuus der allerede havde fremført hertugens frieri for dronningen og som et led i propagandaen for den svenske kandidatur uddelte eksemplarer af Johannes Magnus' gotiske krønike ved det engelske hof. Den 16. okt. rapporterede Spithoff herom og foreslog en dansk historisk fremstilling udarbejdet som svar. Vedlagt et brev af 28. okt. sendte han desuden et eksemplar til Danmark og gjorde særskilt opmærksom på Hemming Gadhs persiflerende tale mod danskerne bag i bogen. Disse indberetninger er uden tvivl den direkte anledning til Svanings Refutatio. Når Rørdam finder det ejendommeligt at det virkelige forfatternavn blev undertrykt, men ikke omtalen af Christian III.s og Johan Friis' protektion, er forklaringen at man ikke så meget har lagt vægt

⁶ A. a. (herefter citeret Landberg) s. 251-57.

⁷ Senere udnyttet i Ingvar Andersson: Erik XIV:s engelska underhandlingar (= Skrifter utg. av Vetenskaps-societeten i Lund, 17), 1935.

på just at gøre Svaning usynlig som ønsket at skjule skriftets karakter af hastværksarbejde. Ved at lade en i aug. 1559 afdød person stå som forfatter ville man give det udseende af at arbejdet havde stået på i lang tid, lige siden man fik øje på Johannes Magnus, mens man med bibeholdelsen af Christian III.s navn, troligt bevidst i strid med de virkelige forhold, ville lade den afdøde konge bidrage med sin autoritet. Hvad angår Kong Hans' historie har den sandsynligvis foreligget helt eller næsten færdig i 1559, da Svaning jo som Danmarks riges historicus havde arbejdet på en Danmarkshistorie siden 1553. Derved bliver det forståeligt at Kong Hans' historie behandler meget andet end unionsforholdene, de ganske få stykker med direkte polemik mod Johannes Magnus som findes heri har let kunnet indføjes ved trykningen, først afsluttet 1561. Et vidnesbyrd herom er en i håndskrift bevaret oversættelse af Kong Hans' historie der som forlæg må have en ældre redaktion end trykudgaven – og den er uden al direkte polemik mod Johannes Magnus. Således når Landberg til en konklusion han kan bruge: oprindelig skrevet uden blik på Johannes Magnus' historie er de i Kong Hans' historie forekommende udtalelser om unionsforholdene værdifulde som udtryk for tankegange i visse ledende danske kredse i 1550'erne.

Hvor Rørdam måtte give op har Landberg kunnet give en sammenhængende forklaring, bestikkende ved sin sikkerhed og elegance. Nøjere beset hviler den dog på en noget håndfast fortolkning af kilderne og forbigåelse af relevante enkeltheder. Hverken han eller Rørdam – eller nogen anden forfatter⁸ – giver i virkeligheden nogen tilfredsstillende udredning af de talrige tråde som krydses i den intrikate affære, ikke en af dansk historiografis store gåder, men måske den ejendommeligste. Væsentlig på grundlag af nærlæsning af Svanings bog og de velkendte kilder søges i det følgende sagen belyst pany.

I

SOM Svaning selv fremstiller det kom goterkrøniken ham relativt sent i hænde. Han lader vagt forstå at man i Danmark var opmærksom på den før Baseludgavens fremkomst, således drøftedes en gendrivelse med Christian III året inden denne døde, men først efter at Svaning selv fik fat i et eksemplar af Baseludgaven, gik han i gang med arbejdet,

⁸ Ellen Jørgensen s. 89 bygger på Rørdam, men refererer fejlagtigt at beretningen om Johan Friis' tilskyndelse blev undertrykt. Uden tilsyneladende at kende Landberg anfører hun s. 87 n. 2 Spithoffs rapport af 16. okt. som vidnesbyrd om »hvorledes man uden for regeringens kreds reagerede overfor Johannes Magnus' bog« og aftrykker den relevante del s. 221f.

harm over at disse løgne således blev udspreedt blandt fremmede nationer. Han oplyser ikke om det skete i 1558 eller 1559, men fortæller i forbifarten at mens han har anvendt megen umage på Kong Hans' historie (*»permultum quidem desudauis«*) er Refutationen blevet til med nogle få dages frist (*»paucorum dierum interuallo«*).⁹ Der lægges altså ingenlunde skjul på at Refutationen er et hastværksarbejde. Forsåvidt passer hans fremstilling udmærket ind i et tidsskema som begynder med modtagelsen af Johannes Spithoffs indberetning i efteråret 1559, men når Landberg vil hævde at Johannes Magnus først derigennem blev kendt i Danmark, går han helt sikkert for vidt. At Spithoff var uden kendskab til Svaning og synes at være gået ud fra at Magnus' værk var en nyhed for indberetningens adressat har ikke meget at sige. Nyheden kan gå på 2.-udgaven,¹⁰ og såvel Spithoff som hans adressat, en nylig ansat embedsmand i Tyske kancelli ved navn Caspar Paslick, er iøvrigt dårlige vidner, da de som indvandrede udlændinge, Spithoff fra Nederlandene og Paslick fra Pommern, ikke kan antages at have været velinformerede i eventuelle nationale gendrivelsesplaner.¹¹ Endelig gør de gode forbindelser med bogmarkedet i det sydlige udland det usandsynligt, at et opsigtsvækkende værk om nordisk historie overhovedet ikke skulle have været kendt her i landet i op til fem år efter førsteudgaven.¹² Landbergs antagelse er også unødvendig. Det afgørende var at man gennem Spithoffs indberetning blev klar over at værket udnyttedes politisk ved fra officiel svensk side at blive uddelt som propaganda for Sverige i England. De i og for sig plausible overvejelser om en gendrivelse, Svaning fortæller om, fik derved det nødvendige skub, og han beordredes med kort varsel til at møde frem med et modskrift. Tiden mellem modtagel-

⁹ Refutatio bl. M verso—M 2 verso.

¹⁰ Ordlyden af indberetningen af 16. okt. se Ellen Jørgensen s. 221 f; 28. okt. hedder det: *»Scripsi tibi proxime per Casparum de Gothorum Sveonumque historia; eam nunc ad te mitto ut de ea iudices. Una illa Hemmingii Gaddi oratio in libri calce posita satis esset ad gentem istam commouendam. Quid illa historia toties nunc publicata isti genti conciliet, vobis prudentioribus cogitandum relinquo«*, Rigsarkivet, TKUA England A II 1559-88. — *»Gothorum Sveonumque historia«* er netop titlen på Baseludgaven; 1.-udgaven lyder *»Historia . . . de omnibus Gothorum Sveonumque regibus«*.

¹¹ Jfr. i foregående note formen *»ista gens«*. Sikkert betegnende gælder nogle hilsner, Spithoff 29. sept. sender gennem Paslick, to andre udenlandske indvandrere, de i Nederlandene fødte professorer Jakob Bording og Albret Knoppert, Rigsarkivet a. st.

¹² Jfr. gennemgangen af Christian III.s bogsamling og dens akquisitioner i Carl S. Petersen: *Afhandlinger til dansk Bog- og Bibliotekshistorie*, 1949, s. 1-81; s. 15 ses at Johannes Magnus fandtes i den kgl. bogsamling i 1554-udgaven. — Om Lave Brockenhus' bekendtskab med Olaus Magnus se note 31 b.

sen af indberetningen 6. nov. og den 17. dec., da kongebrevet afgik fra Nyborg til universitetsprofessorerne om gennemsyn er virkelig et paucorum dierum intervallum, ja så kort at man med Landberg kan betvivle at det var tilstrækkeligt til at skrive Refutationens henvendte 90 sider. Der må atter henvises til Svanings ord om at arbejdet var forberedt ved tidligere drøftelser, og til at vi iøvrigt naturligvis er principielt uvidende om i hvilket omfang manuskriptet omtalt i dec. er identisk med det senere, i 1561 færdigtrykte skrift.

Utvivlsomt er dog at Refutationen i sin kerne har foreligget dec. 1559. I kongebrevet 17. dec. tales klart om at Svaning har skrevet noget om den gotiske krønike Olaus Magnus lod udgå, »huor fore wij nu hannom met samme exemplar forskicke tiil etther«. ¹³ Professorerne anmodes om at gennemse og evt. forbedre det, og gøre det med det allerførste at mester Hans ikke opholdes for længe. Og da Johan Friis o. 25. febr. 1560 gav besked til universitetet om at det udslettede skulle blive stående, lød det: »at hues som bleff vdslet vdj mester Hans Suanings exemplar, thet skall bliffue standendis, lige som mester Hans thet haffde screffuit, thend tiid hand kom tiil Kopnehagen«. ¹⁴ Forløbet turde have været det at Svaning afleverede sit manuskript til professorerne i dec. På mindre end en måned fuldførte de censureringen, hurtigt som det var pålagt dem, og efter at være vendt hjem til Ribe satte Svaning sit navn under efterskriften til det nu rettede manuskript, 18. jan. Det blev derpå overgivet til Johan Friis eller kongen som misbilligede professorernes rettel-sesforslag, i al fald strygningerne; ifølge beskeden fra Johan Friis sidst i febr. skulle intet lades ude »effter thij thet er sandingen etc.«. Beslutningen skal sikkert ses i sammenhæng med at Spithoff, der så ivrigt opfordrede til genmæle, da var vendt hjem fra England. ¹⁵ Hans mundtlige rapport om forholdene har næppe svækket regeringens lyst til at fremme sandingen.

Men det varede et årstid inden gendrivelsen af Johannes Magnus fremkom på tryk. Det dunkle kapitel i tilblivelseshistorien er hvad der

¹³ Holger Fr. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie, IV, 1868-74, s. 162.

¹⁴ Smst. s. 166.

¹⁵ Spithoffs ophold ved hoffet i Nyborg er bevidnet 1. marts 60, da han sendte et brev til William Cecil, Poul Colding: Studier i Danmarks politiske Historie i Slutningen af Christian III.s og Begyndelsen af Frederik II.s Tid, 1939 (herefter citeret Colding), s. 135f. Han fungerede som nyhedsagent for den engelske regering og aflønnedes med et gejstligt præbende, Calendar of the Patent Rolls, Elizabeth, I: 1558-60, London 1939, s. 5 (forlening af 10. nov. 59) og British Museum. Catalogue of Western manuscripts in the old Royal and King's Collection, II, London 1921, nr. 13.B.I:II (tilladelse til at nyde indtægterne i sit fravær uden for riget, 1561).

skete fra o. 1. marts 60 til engang i 1561, da sandheden i sidste øjeblik besluttedes formidlet ved litterært falskneri. Det kan antages, men næppe påvises, at udsættelsen skyldtes svingninger i de udenrigspolitiske konjunkturer. Det kan også antages at tiden – foruden til eventuel videre udbygning af Refutationen – er gået med (færdig)udarbejdelsen af Kong Hans' historie, ikke nævnt i de citerede aktstykker. Forklaringen støder dog på den hindring, at det i den i førstetrykket til 18. jan. 60 daterede efterskrift udtrykkeligt hedder at Svaning til Refutationen har føjet Kong Hans' historie: »Adieci autem refutationi huic Chronicon Ioannis«. Begrundelsen er at ingen danske konger siden bruddet på Kalmarunionen har udført så store bedrifter mod svenskerne som kong Hans.¹⁶ Valget ønskes således set i sammenhæng med polemikken mod Johannes Magnus, på hvem der også i Chronicon Ioannis rettes en række direkte angreb. Skønt det ikke siges lige ud, må læseren slutte at den ca. 225 sider store historiske fremstilling, hvorpå Svaning havde anvendt megen møj, forelå nogenlunde færdig da det besluttedes at føje et illustrerende bilag til den i hast udarbejdede Refutatio.

For Landberg råder der ingen tvivl. Chronicon Ioannis er forfattet inden man i Danmark kendte Johannes Magnus' historie, polemikken tilskrevet i forbindelse med trykningen 1560–61. Det fremgår efter hans mening tydeligt af den håndskrevne oversættelse til dansk fra 1582 som foruden andre afvigelser fra trykudgaven er uden den direkte polemik mod Magnus. Dens forlæg, slutter han, har just været en ældre redaktion af Kong Hans' historie. Desværre er ræsonnementet grebet ud af luften. Oversætteren har blot bearbejdet og generelt forkortet den trykte udgave af Chronicon, herunder sandt nok konsekvent udeladt de direkte udfald mod Magnus men langtfra al polemik mod svensk historieskrivning, f. eks. ikke et udfald der i konteksten dateres til så sent som 1560. Han kopierer ydermere til dels fortalen til Refutationen og refererer både her og i efterskriften til Johannes Upsaliensis' skrift eller »bespottelsis oc foruendelses baag«. Forkortelsesprocessen angives på titelbladet: »til sammen dragen oc aff latinen vdset vedt Zacariam Jacobssen«. Som forfatter anføres Petrus Parvus Rosefontanus, et navn der ingensinde har stået i en ældre manuskriptversion. Navnebyttet m.v. fandt jo først sted efter at det oprindelige titelblad med Svanings navn forelå trykt!¹⁷

¹⁶ Refutatio bl. M 2 verso; smst.: »Nam nullius regis Daniae post trium regnorum solennis foederis fractionem, tantæ contra Suecos res gestæ fuerunt, quantas gessit Ioannes«.

¹⁷ Landberg henviser til AM 859 4°; en anden tekst med kapitelinddeling og summa-

Hvor meget Svaning havde rede af Kong Hans' historie omkring årsskiftet 1559/60 må stå hen. Efterskriftens bemærkning om den vedføjede historie kan være senere tilføjet lige så vel som angrebene på Johannes Magnus og andre svenske forfattere kan være det, den omtalte arbejdsmøje ligge før såvel som efter dec. 59. Ud over det sidste stadium, omtrykningen, lader tilblivelsens kronologi sig næppe kortlægge. Af præcise aktuelle hentydninger giver Svaning kun få. I Refutationen omtales Christian II.s død og Ditmarskens erobring som sket henholdsvis »hoc anno« og »hoc anno . . . qui est ab ortu Saluatoris 1559«, dog siges under dens sidste punkt om Orkneyøerne at Frederik II tog spørgsmålet om genindløsningen op ikke ret længe efter faderens død – »non ita diu ab obitu patris, missis in Scotiam literis, de redemptione eorum sedulo cum Scotis egerit«.¹⁸ Ligger der realiteter bag, synes bemærkningen at måtte henføres til efter 23. okt. 1560,¹⁹ hvad der unægtelig vanskeligt, i 1560 eller 61, kunne kaldes »ikke ret længe efter« Christian III.s død. Bedst ikke at bygge herpå. Mere præcist viser et sted i *Chronicon Ioannis* frem til 1560, »ad hunc præsentem sexagesimum supra

rier i margin findes i C. III. 3, Karen Brahes Bibliothek. Dette håndskrift er et renskrevet dedikationseksemplar fra oversætteren og har som det fremgår af bindet tilhørt Gabriel Sparre og Elisabet Trolle 1582 (i Anne Riising: Katalog over Karen Brahet Bibliothek i Landsarkivet for Fyn, 1956, s. 82 er oplysningen om årstallene på bindes ikke korrekt). Udeladt er foruden polemikken vendt mod Magnus nogle henvisninger til Krantz (*Chronicon* bl. O 4, Dd 3 verso), men mærkeligt nok ikke til Hermann Bonn (Dd 3 verso), nogle bemærkninger om Gotland som goternes sæde, titlen 'de Goters' og Danmark som det ældste rige i Europa (O 2 verso, P 4 verso og Pp), en henvisning til kildemateriale vedr. Bornholm hidrørende fra kapitlet i Lund (Ee 4 verso) og Svanings omtale af sit besøg i Braunschweig 1538 (Q 4 verso). En svenskfjendtlig tendens er iøvrigt bibeholdt. Polemikken mod Magnus bl. Ee 2–Ee 2 verso er til eksempel udeladt, men den just af Magnus' lovord foranledigede opregning af Sten Stures fejl er medtaget og noget tilsvarende gælder polemikken bl. Ll verso–Ll 2, hvis slutpassus om Guds hævn over de troløse svenskere, manifesteret i Christian II.s tyranni, er med i oversættelsen. Denne omstændighed og navnlig den ovenfor nævnte polemiske bemærkning dateret til 1560 – »men dette dölge de suenske treskelige oc lade deris schryvelse wdgaa, at de danske konger haffwer ingen ret offuer dennom, för dennom som ecki wide aff deris bedreff« (bl. y ij verso) – gør det sammen med fortalens angreb på Johannes Magnus usandsynligt, at forkortelsen har været foretaget under speciel hensyntagen til Stettinfredens forbud mod skandskrifter. – Som observeret af Landberg s. 255 n. 1 har oversætteren vidst at Parvus ikke var forfatteren, markeret til slut ved rimeriet: »Petrus Paruis haffuer nafnet/ Men en anden gjorde gaffnett«. Et vist kendskab til Parvus fremgår af at denne foruden »Equis danus« (som i forlægget) benævnes ved sin rigtige titel: poeta laureatus.

¹⁸ Refutatio bl. K 4 (Christian II), H 2 (Ditmarsken, datoen 13. juni 59 nævnes), L 4 verso (Orkneyøerne).

¹⁹ Danmark-Norges Traktater, udg. af L. Laursen, III, 1916, s. 4; jfr. Colding s. 421.

1500, in quo hæc scribimus«. ²⁰ Bemærkningen kan jo i al fald ikke have stået i et i dec. 59 indleveret eksemplar og da den er fremsat i polemisk sammenhæng næppe heller være tilføjet under professorernes modererende censur. Den er det eneste sikre vidnesbyrd om at Svaning har arbejdet med Kong Hans' historie engang i 1560.

Næstsidste redaktion er kendt fra fundet af de omtrykte blade. Bogligt udgør Refutationen og Chronicon Ioannis en enhed. Arksignaturerne er fortløbende, der er fælles titelblad og på særtitelbladet til sidstnævnte står ikke forfatternavn, men »ab eodem autore«. Refutationen går, inclusive fællestitelblad, fra ark A til og med bl. M 3, hvor efterskriften slutter. Chronicon begynder bl. M 4 (titelblad recto, første tekstsider verso) og slutter med en efterskrift der løber bl. Rr 2 recto-verso; bl. Rr 3 findes en trykfejlsliste til hele bogen. De af Rørdam beskrevne kasserede blade, som repræsenterer et førstetryk, hører til ark A og M og omfatter altså titelbladene og blade, hvor Svanings navn og diverse hentydninger til hans personlige forhold har stået. ²¹ Et helt eksemplar i Kungl. Bibl., Stockholm, har ark A og M i første trykudgave, men eksemplaret er ikke som af Ellen Jørgensen hævdet »i oprindelig skikkelse . . . sluppet igennem« inden omtrykningen. ²² Bladene er senere indhæftet og stammer øjensynlig fra samme bogbindsfyld som bladene i Det kgl. Bibliotek, da huller m.v. i papiret i ark A har samme form og placering, kun er Stockholmsarkene i bedre stand. Det må tilføjes at der ikke er fundet kasserede blade fra ark Rr. Alle eksemplarer, også det Stockholmske, har som slutning på efterskriften til Chronicon, bl. Rr 2, underskriften Petrus Paruus Rosefontanus.

Hovedafvigelserne mellem 1. og 2. tryk har Rørdam redegjort for og der er ikke grund til i denne sammenhæng at give en mere fuldstændig kollation. Af hensyn til det følgende rekapituleres de vigtigste: I stedet for forfatterangivelsen »a Ioanne Svaningio Decano Ripensi« er på titelbladet sat »a Petro Parvo Rosefontano, Equite Dano«, og i slutningen af titlen, hvor det oplyses at Chronicon Ioannis indeholder Kalmardommen af 1. juli 1505 med kong(!) Maximilians stadfæstelse, er førstetrykkets »recens collecta atque ædita. Hafniæ apud Christophorum Barth 1561« i andettrykket erstattet af »ab eodem autore olim

²⁰ Chronicon bl. Pp 4; jfr. nedenfor s. 37 f.

²¹ Bladene i Kgl. Bibl. har nu kat.sign. 35-139 4°; de omfatter titelblad (versosiden blank), A 3 (med Refutationens begyndelse på rectosiden, svarende til versosiden af det omtrykte titelblad), A 4, A 5 (ved trykfejl er bladnumrene 4 og 5 byttet om, A 5 kommer før A 4), M, M 2, M 3 og usign. [M 4] (Chronicons titelblad og begyndelse).

²² Ellen Jørgensen s. 89 n. 1; samme i Dansk biografisk Leksikon, XXIII, s. 176.

collecta atque iam recens ædita. Anno 1560. Tempus Fert Rosas«. Teksten på ark A i førstetrykket har derefter været underkastet nogle mindre samt to større beskæringer med nogle deraf nødvendigjorte omredaktioner, alt for at skaffe plads til et større tekstindsud, 2. tryk bl. A 2 recto l. 19 til bl. A 3 recto l. 17, indeholdende en beretning om Peder Parvus' forbindelse med Christian II og arbejde i dennes arkiv under udlændigheden.²³ I ark M er omfanget af rettelser ringe. Et par linier er strøget hvori Svaning angiver nogle præbendstridigheder som grund til at han er forsinket med Saxofortsættelsen,²⁴ og underskriften »Datæ Ripis Mensis Ianuarij die 18. Anno 1560 . . . Ioannes Suaningius« er ændret til »Anno ab ortu Saluatoris nostri 1560 . . . Petrus Paruus Rosefontanus, Eques Danus«, mens titelbladet til Chronicon i lighed med fællestitelbladet er blevet forøget med mottoet »Tempus Fert Rosas«.

Svanings ord om Christian III.s og Johan Friis' andel i skriftet står uændret i det omtrykte ark M, hvilket godtgør at omtrykningen ikke har sigtet mod at skjule reaktionen på Johannes Magnus' værk i regeringskredse. Lige så urimelig er Landbergs tese, at man har villet skjule arbejdets præg af hastværk, al den stund Svaning som nævnt for Refutationens vedkommende omtaler et sådant og det netop på et af de omtrykte ark, M 2 verso, hvor udtalelsen uantastet går igen fra l. til 2. tryk. Ret indlysende må motiverne til omtrykningen udledes af de foretagne ændringer.

Selv om Svanings forfatternavn blev undertrykt lod man nogle bemærkninger af personlig art blive stående, hvis proveniens næppe kunne gennemskues af udenforstående. Således en kort beretning om hans besøg i Braunschweig under fyrstemødet 1538 (Q 4 verso), mens den på ingen måde afslørende bemærkning om hans tidskrævende præbendstridigheder – »quum nunc hic, nunc ille super bonis ecclesiasticis litem mihi moveat« – blev slettet. Grunden kan være at Svanings – rigtige og sikkert dybtføjte – bemærkning er nok så naiv. En polemiker giver fornuftigvis ikke overflødige antydninger af at retsstridigheder hører til hans dagligdag. En anden og mere sandsynlig grund kan have været, at det ikke forekom passende at lade denne eques Danus, der præsenteredes på det nye titelblad, melde sig optaget af et inferiørt problem som forsvaret af sit gejstlige gods. Den omstændighed at eques-betegnelsen, som påpeget af Rørdam, var falsk, viser nemlig klart at et af

²³ Delvis gengivet af Rørdam s. 79n. 3f og 82n. 1.

²⁴ Gengivet af Rørdam s. 81.

navnebyttets formål var at præsentere omverdenen for en fuldt ud værdig modstander af Johannes Magnus. Johan Friis og hvem der ellers fik overbragt Refutationen i første færdige tryk har ved synet af titelbladet indset faren for at Danmark atter blev kompromitteret i udlandets øjne. Hvilken invitation til latterliggørelse lå der ikke i at Uppsalabispens imponante værk her angaves imødegået af en Hans Degn i Ribe. En ukendthed der tilmed i en efterskrift fandt for godt at anføre sine lokale degneproblemer som væsentlig hindring for at Danmark fik sin moderne historiefremstilling! Så enfoldigt konkurrerer man ikke om international gunst. Strøg man hentydningen til degnegodset og byttede Svanings navn om med Petrus Parvus Rosæfontanus var blikfanget straks bedre, faktisk lidt af et kup. *Rosæ fons* (Roskilde) var det fortræffelige sidestykke til Uppsala og navnet *Parvus* (Lille) virkningsfuldt som en ironisk og nøgtern kontrast til fantasten, den stortalende Magnus.²⁵ Dog var Parvus' eneste glansfulde titel, poeta laureatus, lidet egnet til at sætte på et historieværk, hvorfor man i stedet opfandt den mere velklingende *equus Danus*, dansk riddersmand. Det optimistiske motto om tiden der bringer roser kom til så at sige af sig selv, *Tempus fert rosas* var virkelig Parvus' valgsprog.²⁶ Videre kunne i den nye redaktion henvises til Parvus' arbejde for den landflygtige Christian II, en parallel til Johannes Magnus' eksil, og nok så væsentligt: skulle nogen efter bogens fremkomst ønske at gå forfatteren nærmere på klingen var han – ligesom svenskeren – meget bekvemt død og begravet.

Dette var naturligvis hovedsagen, at umuliggøre påtale. Nok foretrak man i sidste øjeblik en mere repræsentativ forfatter end Svaning og gjorde et pletskud af et navnevalg – så virkningsfuldt at man i Sverige troede navnet fingeret som en hån mod Johannes Magnus²⁷ – men

²⁵ Gustav Löw: Sveriges forntid i svensk historieskrivning, Sthlm 1908, s. 55 n. 1, formoder at navnelånet ligefrem er gjort for at etablere denne kontrast mellem en Magnus og Parvus og følges heri af Carl S. Petersen, Illustreret dansk Litteraturhistorie, I, 1929, s. 383.

²⁶ Parvus har skrevet det i kunstfærdig forbindelse med sine initialer i to bøger, han har ejet, Titus Livius: Decades nouiter impressæ, Venezia 1506, (med håndskrevne varianter og tilføjelser) og Philip Beroaldus: Commentationes in Suetonium, Paris 1512, begge i Kgl. Bibl. henholdsvis kat. 16-307 og 16-333. I sidstnævnte således:

Petri Parui Rosæfontani & amicorum

P. Tempus fert Rosas. P.

R.

1550

²⁷ I et utrykt, Erik XIV tillagt anklageskrift mod Danmark der indeholder polemik mod bl.a. Refutationen. Forskellige afskrifter er omtalt af Hasse Petrini: Källstudier till Erik XIV:s och Nordiska sjuårskrigets historia, Lund-Kbhvn 1942, s. 194; det er

afgørende var at ansvaret blev lagt over på en afdød forfatter. Ved tillige at slette angivelse af trykker og trykkested sikrede regeringen sin position, hvis man fra svensk side krævede indgreb i form af beslaglæggelse m.v., akkurat som den svenske regering kunne fralægge sig enhver andel i Johannes Magnus' i Rom og Basel udgivne arbejde. Dedikationen til Frederik II var ikke mere graverende end Olaus Magnus' tilegnelse af broderens værk til de svenske kongesønner,²⁸ og omtalen af Christian III.s og Johan Friis' positive interesse var formodentlig velanbragt. Den tillod ingen tvivl om sagens alvor, uden at de derved formelt kunne gøres ansvarlige for hverken værkets udformning eller dets anonyme udgivelse.

Men, kunne man indvende, der blev i Kong Hans' historie aftrykt og refereret flere aktstykker, som ifølge deres karakter måtte hidrøre fra rigets arkiver. Altså måtte regeringen alligevel kunne drages til ansvar. Svaning fortæller ganske vist et sted at han har benyttet nogle troværdige historiske vidnesbyrd hidrørende fra en af kong Hans' kancellisekretærer, betegnet som »ikke ulærd«, men man kunne næppe med rimelighed regne rene dokumenter som f. eks. Kalmardommen hertil. Noget urovækkende for venner af dansk historie oplyses at disse efterretninger ved et vidunderligt tilfælde, som et bytte fra flammerne, blev reddet fra at blive brugt som kræmmerhuse!²⁹ En helt kontant og utvetydig forklaring fremtrylledes ved udnyttelse af Parvus-fiktionen. Parvus, hedder det i det store tekststykke indføjjet i 2.-trykket (A 2-A 3), fik under sit ophold hos Christian II i Tyskland adgang til dokumenter i kongens arkiv med det formål at samle dokumentarisk materiale til en gendrivelse af de svenske skandskrifter mod kongen; med benævnelsen »Rex ac Dominus meus *clementissimus*« kastes i forbifarten en lille rød klud til svenskerne. Parvus var nået langt med arbejdet, da han på grund af uenighed med Christian II måtte forlade ham. Arbejdet blev lagt til side, årene gik, men da kom Johannes Magnus i Baseludgaven ham i hænde og han besluttede at gendrive de skammelige beskyldninger ud fra sit materiale. Af dette fremhæver han omhyggelige kopier af

her benyttet i en rettet afskrift fra 18. årh., E 279, Univ. bibl. i Uppsala. Petrini daterer skriftet til tidligst efteråret 1563; af E 279, læg Pppp bl. 1: »ante duos annos, scilicet 1562« fremgår at det daterer sig fra 1564. Parvus' navn er opdigtet, hedder det, for at håne Magnus, og den virkelige forfatter er tysker, læg Pppp bl. 7: »Hanc autem scurriliter conficto nomine Petri parvi equitis in odium Joannis Magni Archie Episcopi Usaliensis a Germano quodam nebulone conscriptam . . . parumque equitis Danici personæ dignam esse non ignoramus«.

²⁸ Denne dedikation findes kun i nogle få eksemplarer af 1554-udgaven, men er optaget i Baseludgaven.

²⁹ Chronicon bl. Rr 2.

Kalmardommen og dens stadfæstelse: »Acta etiam Ioannis Regis patris eius summa cura annotavi, maxime vero illa, quæ contra Suecos Calmarniæ ab eo gesta a Maximiliano Imperatore postea confirmata sunt«. Dermed er der knyttet en forbindelse til titelbladet, hvor den oprindelige præsentation af Kong Hans' historie og Kalmardommen med dens stadfæstelse som »*recens collecta atque ædita*«³⁰ i det 2. og endelige tryk blev ændret til »*olim collecta atque iam recens ædita*«. Formålet med tekstindsuddet bl. A 2–A 3 har altså ikke været at forlene værket i sig selv med præg af alder og grundighed, men at give en begrundet meddelelse om at de nævnte aktstykker var blevet afskrevet »i sin tid« i Christian II.s arkiv. Et rent og skært bedrag. Aktstykkerne fandtes velforvarede i arkivet på Folen i Kalundborg, hvorfra de lejlighedsvis blev hentet frem til brug ved forhandlinger med Sverige og hvorfra de selvfølgelig gennem afskrifter var blevet formidlet til trykning af Svaning.^{31a} Men den virkelige proveniens var nu opfindsomt blevet tilsløret.

Alle disse anstrengelser for at skjule en sammenhæng synes unægtelig en større sag værdig. Dog tør vel ingen i dag vove at skelne mellem hvad der har været anset for nødvendigt og blot var en frodig hjernes påfund. Meget taler for at sagens sjæl og ingenium har været Johan Friis. Han medvirkede i febr. 60 og var den eneste dalevende person som via Svanings omtale åbent blev sat i forbindelse med bogens tilblivelse.^{31b} Han vidste fra en lille menneskealders forhandlinger med Sverige, hvor uretfærdige svenskerne fandt følgerne af den Kalmardom bogen viser så megen opmærksomhed, og han kunne fremskaffe et

³⁰ »...Huic accessit Chronicon siue Historia Ioannis Regis Daniæ in declarationem eiusdem refutationis, una cum sententia illa iudiciali, quam duorum regnorum Daniæ atque Norvagiæ Patres, Anno 1505 die Julii prima Calmarniæ, contra Stenonem eiusque complices tulerunt, cum Maximiliani Romanorum Regis confirmatione, recens collecta atque ædita«.

^{31a} Kalmardommen fremtages på Kalundborg, se A. D. Jørgensen: Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie, 1884, s. 207 (brev 1541; her bekræftes Svanings udsagn, Chronicon bl. Ff 4, at dommen fandtes i en tysk, latinsk og dansk version; i brevet meddeles dog at den danske, som blev brugt ved mødet i Halmstad 1537, var bortkommet); dommen som genstand for forhandling, se f. eks. Danmark-Norges Traktater, udg. ved L. Laursen, I, 1907, s. 274, 310, 319, 344, og Repertorium diplomaticum etc. 2. rk. ved William Christensen, nr. 10410 og 10683 (jfr. 10472), hvor det oplyses at der 12. marts 1567 blev udstedt højtidelige vidisser af dommen og dens stadfæstelse på pergament – utvivlsomt med henblik på tilstundende fredsforhandlinger med Sverige.

^{31b} Som meddeler refereres Refutatio bl. L 3 verso til Lave Brockenhus, der havde talt med Olaus Magnus i Rom, men som »nobilis, honestus literatusque homo«, ikke som kancellisekretær. Svaning havde til 1560 et kanonikat i Roskilde og kendte formodentlig Brockenhus i dennes egenskab af ærkedegn sammesteds.

eksemplar til aftryk fra arkiverne.³² Han havde desuden deltaget i de afsluttende forhandlinger med Christian II, hvor denne indtil det sidste forbeholdt sig retten til at svare på de svenske angrebsskrifter han aldrig havde fået imødegået – jævnfør indpasningen af Parvus i dette mønster.³³ Og Johan Friis havde et personligt mellemværende med kong Gustav.

Refutatio og Chronicon rettede sig ikke mod Johannes Magnus' goterkrønike alene. Svaning benyttede lejligheden til at fremdrage et par punkter i Olaus Magnus' nordiske kulturhistorie »Historia de gentibus septentrionalibus«, Rom 1555,³⁴ og refererer nogle gange til anden svensk historieskrivning, dels som modvægt mod Magnus dels for at fremhæve hvor tendensiøs den er ved sine udeladelser.³⁵ Spørgsmålet er om bogen også skal ses i sammenhæng med det af kong Gustav redigerede rimsvar på den danske Rimkrønike. Både Rørdam og Landberg er inde på tanken. Den bliver til vished når man går Svaning lidt nøjere efter.

Udgivelsen af Rimkrøniken København 1555 var med dens partitagen for danskerne mod svenskerne og den dermed sammenhængende unionsvenlige tendens blevet opfattet som grov provokation af kong Gustav. Han lod under sit opsyn Peder Svart forfatte et gensvar som fuldt af injurierende udtalelser om danskernes ondskab og falskhed og med en stærkt farvet fremstilling af gamle og nye stridsspørgsmål behandlede den dansk-svenske historie fra Valdemar Atterdag til og med Gustavs egen regeringstid. Sammen med en gengivelse af den relevante del af Rimkrøniken, »Någer stycker aff then Danske Cröncke . . .« forelå det trykt som »Teslikest the Swenskes rättferdelige och oumgångelige genswar . . .« Stockholm dec. 1558.³⁶ Den var først og fremmest, måske

³² Den var en hindring for svensk godsrestitution. Gustav Vasa ytrede 1537 vrede over en påstand fra Tyge Krabbe om at dommen var retfærdig og krævede den 1541 kasseret, Danmark-Norges Traktater, I, s. 274, 344; i et utrykt svensk klageskrift fra o. 1546 behandlede den også, Landberg, s. 171, samt i Peder Svarts rimpamflet, se nedenfor. Iøvrigt medvirkede netop Johan Friis ved tilvejebringelsen af den i note 31 a nævnte vidisse fra 1567.

³³ Danmark-Norges Traktater, I, s. 516; jfr. C. F. Allen: De tre nordiske Rigers Historie, IV:2, 1870, s. 470, 472 og 578 n. 80.

³⁴ Refutatio bl. D verso, L 3 verso.

³⁵ Refutatio bl. B verso (Olaus Petri og Göran Gylta nævnes), E 3; Chronicon bl. V verso (Olaus Petri og Göran Gylta nævnes), Hh 4, Pp 4. – Om Svanings stiltiende brug af Olaus Petri jfr. C. O. Bøggild-Andersen i Historisk Tidsskrift, 11. rk. V, 1956, s. 77n.

³⁶ Den findes i to forskellige tryk, begge med 1558 på titelbladet. En facsimileudgave af 1. tryk med varianter fra 2. tryk er udgivet Sthlm 1863, herefter citeret Gensvar. Optrykket fra Rimkrøniken optager ark A–D, Gensvaret ark E–K. Som påvist af Axel Nelson har udgiveren fejlagtigt ment at have lagt 2. tryk, som han benævner b, til

udelukkende, beregnet på at styrke den indenlandske opinion og blev af kongen fordelt til betroede mænd rundt om i riget. Alligevel nåede den til Danmark hvor dens angreb på fremtrædende nylig afdøde eller nulevende danske embedsmænd og politikere som f. eks. Johan Friis måtte vække vrede. Kansleren følte sig foranlediget til selv at prøve digtekunsten og han vidste at redressere sine smædevers til kong Gustav selv: »Kong Gustaff af Suerig den mechtige mand/ Hand loed sin vilie kiende/ En krønick screff hand met egen haand/ I Danmarck ind at sende«. ³⁷ Heraf synes at fremgå at Johan Friis mente Gensvaret tiltænkt et dansk publikum. Et andet vidnesbyrd om reaktionen er en håndskrevet dansk version af Gensvaret i Gl. kgl. saml. 838 fol., skrevet med samtidig skriverhånd. ³⁸ Skriveren har prentet teksten på højre del af rectosiderne og venstre del af disses versosider og ladet hvert andet blad stå tomt, en fremgangsmåde man bruger når man vil have plads til at kommentere eller imødegå en tekst. Øjensynlig har det været tanken at besvare kong Gustavs krønike med mere end Johan Friis' private smædeviser. Versionen kan ikke dateres præcist, hvorimod det af smædevisens omtale af kong Gustav i nutidsform – »Hand *er nu* groed saa høyt paa stand« – i det mindste ses at visen var skrevet og Gensvaret altså kendt i Danmark før kongens død sept. 60.

Et dansk genmæle i samme primitive stil var imidlertid af tvivlsom værd. Ventelig ville det føre til at man, som det tidligere var sket, fra svensk side ville rejse et ikke urimeligt krav om gensidigt forbud mod injurierende skrifter, ³⁹ og forhandlinger herom ville implicere et besværligt svensk forlangende om forbud mod Gensvarets foranledning, et populært og nationalt værk som den danske Rimkrønike. Tanken om et gensvars gensvar var således ikke lykkelig og den ufuldendte(?) vise nåede næppe videre end til Anders Sørensen Vedels gemmer. I stedet henvendte man sig med Refutationen til et internationalt publikum og grund for facsimilen, faktisk er dette tryk førstetrykket, Axel Nelson: Peder Swarts Genswar 1558 (= Uppsala Universitets Biblioteks Minnesskrift 1621–1921, Upps. 1921, s. 139–66). På grundlag af en rentekammernotits fra 1561 om indbinding af 200 krøniker, citeret Nelson s. 164, mener L. Sjödin i Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen, XXV, 1938, s. 22, at 2.-trykket kan henføres til dette år, hvad der naturligvis er usikkert. Akcepteres formodningen imidlertid, åbnes der mulighed for endnu en: at 2.-trykket med dets tillæg (jfr. note 40) kan være foranlediget af Refutationen.

³⁷ Smædevisen er trykt adskillige steder, foruden af Rørdam, s. 75f, f. eks. i sammes udg. af Monumenta Historiæ Danicæ, II, 1875, s. 186, Nelson, s. 151, og Carl S. Petersen: Illustreret dansk Litteraturhistorie, I, 1929, s. 395 med fotografisk reproduktion af nedskriften s. 394.

³⁸ Forlægget har været 1. tryk af Gensvaret.

³⁹ Danmark-Norges Traktater, I, 1907, s. 346.

fandt her udvej for at tilkendegive forargelse over det svenske skrift. I tekstindsuddet i 2.-trykket bl. A 3, hvor Johan Friis/Svaning/Parvus udtaler sig om Baseludgavens uhyrligheder, gøres parentetisk følgende bemærkning om et af nogle svenskere forfattet smædeskrift, nylig udgået mod de danske rigsråder: »ut interim de famoso scripto, quod nuper contra Senatores regni Daniæ optimos, fidelissimos ac præstantissimos viros Succidit quidam in uulgu sparsere, nihil dicam«. Når citatets »Sueci quidam« sammenholdes med Gensvarets forfatterangivelse »the Swenskes rätferdelige . . . genswar« og dets anførte angrebsmål, de danske rigsråder, med Gensvarets angreb på rigsrådet i almindelighed og Johan Friis m. fl. dalevende og afdøde rigsråder i særdeleshed, er det klart hvad der sigtes til.⁴⁰ Tillige at Gensvarets forfattere er at regne mellem de modstandere der, som det siges umiddelbart i det følgende, mod deres vilje skal få sandheden at høre, disse »aduersarij confusi qui in Danos quæcunque libuit contumeliosissime dixerunt«. Interessant er at Gensvaret udelukkende betegnes som et skrift rettet mod de danske rigsråder. Det var meget forståeligt en side Johan Friis havde hæftet sig ved, udvidet lyder karakteristikken i smædevisen »Hand spotter saa *mangen erlig mand* / I Danmarckis kongis rige«.

Følges dette spor, halvt fordæket lagt ud i 2.-trykkets indskud, må det erkendes, at et lag i Refutationens og Chronicons antisvenske polemik har Gensvaret som foranledning. F. eks. det tidligere berørte sted i Chronicon, hvor Svaning regner ud hvor meget svenskerne i 1560 skylder Danmark i henhold til Malmøoverenskomsten 1512. Udregningen, påpeger Landberg, kan meget vel være en tak for sidst for Gensvarets ord om at Danmark ret beset, »än nu idagh«, skyldte Sverige den pengesum hvormed Magnus Eriksson indløste Skåne og Halland. Faktisk vender Svaning sig ligeud mod Gensvaret og dets tendens, når han kommenterer: »Sed hæc omnia callide occultant Sueci, harum rerum nullam in descriptione

⁴⁰ Direkte om rigsråd og ridderskab i forbindelse med Christian II.s grusomheder: »Thet Danske Rådth war thet litet emoot/ The såghe så gerne thet Swenske blodh/ . . . Hans Ridderskap monde thet litet ogille/ Thet gick endels som the gerne wille/ The lätes wäl som the höllet för orät/ The brukade likwäl Pilatusse sätt/ . . . Thet Danske rådth insigle stod ther fore/ När the the Swenske theris tro tilsuore« (Gensvar bl. G vij-G vij verso); invektiver og beskyldninger rettes i 1. tryk, foruden mod Friis ([K verso], også gengivet Rørdam, s. 75) mod Claus Bille (F ij verso, G vij verso) Truid Gregersen Ulfstand (I ij verso - I iij verso) og Christen Munk (F ij verso). I 2.-trykket tillægges vers som »Thet Danske Ridderskap wore wäl flere/ som Lybske hade lärt at quinclere« og personrækken forøges med Mogens Gyldenstjerne (»Han lider icke the Swenske gerne«), Aksel Brahe og Johan Urne (se facsimilebilaget efter facsimilen af 1.-trykket.)

rerum Sueticarum omnino mentionem facientes: quo nullum in regnum Sueciæ reges Daniæ ius habere rerum imperitis persuadeant«. ⁴¹ Malmöforliget omtales ganske rigtig ikke af de Svaning bekendte svenske historikere, Johannes Magnus, Olaus Petri, Göran Gylta og Peder Svart, men Olaus Petri og Gylta kan ikke i denne forbindelse klandres for at propagandere mod den danske konges ret til Sverige. ⁴² Nævnte »Sueci« må altså stå for forfatterne til Gensvaret samt Johannes Magnus. Og i et lignende lys skal bemærkningerne ses omkring stadfæstelsen af Kalmardommen, hvis ordrette gengivelse af Svaning motiveres med at modstanderne ikke skal kunne beskyldes os for at have tilføjet eller ændret noget, »ne temere quicquam vel addidisse vel mutasse *aduersarij* nos accusent«. (Begge Magnus-brødrene var døde på dette tidspunkt). Gensvaret priser naturligvis svenskernes kloge udeblivelse fra Kalmarmødet 1505, det ville ellers være gået dem så blodigt som det senere gik under Christian II i Stockholm: »The Danske wille holle ther Herre möte/ The Swenske skulle med halsen böte/ Then maat the wille rett intet gille/ Therföre the icke til Calmare wille/ . . . / Ah hade effterkommende warit ock så wise/ Tå hade the bekommit bättre lijse/ . . . / The [Danske] toghe them thet alt sammans ifrå/ När the icke kunde halsen få«. ⁴³ – Hvad skulle man svare på dette? Svaning greb påstanden og vendte den om, idet han højst kunstigt erklærede det sandsynligt at Kalmarproskriptionen netop var en af årsagerne til kong Christians senere hårde fremfærd mod svenskerne! ⁴⁴

Slet så tydelige spor leder man forgæves efter i Refutationen. Påfaldende er dog den måde hvorpå Gustav Vasa føres frem, skønt han tværtimod at have noget med Johannes Magnus' historie at skaffe selv blev angrebet deri. Han nævnes konsekvent uden at blive tituleret konge. Hyppigt læser man om Ioannes Rex og oftest omtales de øvrige danske og svenske konger på samme måde med efterstillet kongetitel, men Vasadynastiets grundlægger benævnes blot og bart Gustavus. Givetvis en provokation og opfattet som sådan i Sverige. ⁴⁵ Et sted gælder det univer-

⁴¹ Gensvar bl. E vj verso; Chronicon bl. Pp 4.

⁴² Jfr. Gunnar T. Westin: *Historieskrivaren Olaus Petri*, Lund 1946, s. 291 ff.

⁴³ Gensvar bl. F v verso–F vj.

⁴⁴ Chronicon bl. Gg 4 (om *aduersarij*), Hh 4 (kommentaren): »Ac verisimile quidem est Christiernum secundum, quamquam aliæ quoque postea accesserunt causæ, hac proskriptione præcipue motum, tantopere in Suecos postea sæuisse«; jfr. Ll 2 om Christian II.s tyranni som udtryk for Guds straf over svenskerne for deres troloshed.

⁴⁵ E 279 (jfr. note 27), læg Rrrr bl. 2: Refutatio og Chronicon er et præludium belli, hedder det. »Atque hinc est quod Dominum Parentem piæ memoriæ Gostavum Regem modo regni titulum gerere, modo regnare, nunquam autem Regem scripserit«.

sitetets genoprettelse »sub Gustauo« samt hans nylige beskatning af dansk adelsgods i Sverige, et andet citeres Olaus Magnus' ord om det svenske folks utålelige vilkår under de nuværende forhold, altså under Gustavus; Svaning strækker sig her så vidt som til at tale om »Gustavo in Suecia iam regnante«. Mest markant føres kongen frem i indledningen, hvor hans ungdomshistorie berøres efter omtale af Johannes Magnus' modstand mod den svenske kirkereform. Gustavus, som nu udøver magten, »qui modo regni Suetiæ titulum gerit«, oplyses det aldeles umotiveret, blev holdt i frit fangenskab i Danmark på Kalø slot hos den berømmelige Erik Banner af den lysende adelsslægt. Herfra undveg han hemmeligt mod sit givne løfte og tog under oprøret magten i Sverige, »clam contra fidem datam elapsus . . . mutatione facta rerum ipse positus«. ⁴⁷ Repetitionen af den velkendte historie ⁴⁸ er pur ondskabsfuldhed, måske tænkt som et modstykke til nogle linier i Gensvaret, hvori kong Gustav skildres som den af Gud udvalgte der forræderisk blev taget til fange af de danske. ⁴⁹ Svaning ville ikke have vovet at hid-sætte den på eget initiativ; den der var i stand og havde motiv dertil var Johan Friis. »Sit fengsel staa [hand] sig fra/ Fick en fordantz met kagen i Lybeck« lød det i hans smædevise. Atter skimtes forbindelsen mellem Svaning og hans nærmeste arbejdsgiver.

Bortset fra Refutationens udfald mod kong Gustavs nylige beskatning af dansk adelsgods i Sverige ⁵⁰ undlader Svaning at rejse nye stridsspørgsmål i polemikken. De aktuelle problemer i Østersøområdet berøres ikke, omend den lejlighedsvis understregning af Gotlands tilhørsforhold til Danmark, kraftigt bestridt af såvel Johannes Magnus som Peder Svart, naturligvis også rummede en afvisning af aktuelle svenske krav på øen. ⁵¹ De udsagn Landberg tager som udtryk for et dansk ønske om unionens genoprettelse begrænser sig til to meget vage udtalelser i Refutationen. Når Johannes Magnus i sit danskerhad finder at dansk-svenske ægte-

⁴⁶ Refutatio bl. I 4, K og D 2.

⁴⁷ Refutatio bl. A 4 (ligelydende i 1. og 2. tryk).

⁴⁸ Også fremført af Spithoff i England som modvægt mod den svenske agitation, Ingvar Andersson (jfr. note 7), s. 179; historien udpensles af Svaning i Christiernus II, Frankf. 1658, s. 385–87.

⁴⁹ Gensvar bl. G.

⁵⁰ Refutatio bl. I 4 verso–K; jfr. Landberg, s. 256f og Colding, s. 276–78.

⁵¹ Refutatio bl. B 3; Chronicon bl. O 2 verso, P 4 verso; aktualitet: Colding, s. 329f, 465f. – Meget fyndigt har Johan Friis iøvrigt udtrykt sig desangående over for en svensk gesandt: »Her Sten, dett er inthet beuent med disse ord. Danmark mister icke Gudland, thi Gudland er som kaal til flesk«, Monumenta Historiæ Danicæ, udg. af Holger Rørdam, II, 1875, s. 185f; jfr. Historisk Tidsskrift, 4. rk. VI, 1877, s. 284.

skaber bør forbydes, hævder Svaning meget fornuftigt at der er gammel tradition for slige forbindelser og at man ikke fra dansk side søger at lægge hindringer i vejen. I forbindelse med Magnus' hånsord om det danske sprog gør han dernæst ret selvfølgelig det danske og svenske sprogs nærbeslægtethed gældende og spår at de to folk, om Gud vil, engang med tiden vil vokse sammen i eet fælles sprog og samfund, »in unam eandemque linguam ac societatem«. Det er næppe forsvarligt at tage dette til indtægt for en »dansk opinion, som syftade mot unionens återställande«. ⁵² Heller ikke kan Chronicons ytringer om unionsforholdene tillægges værd som udtryk herfor. Chronicons behandling af unionsforholdene er ganske enkelt udarbejdet af Svaning under tilsyn af Johan Friis og løber sammen med en skarpt pointeret gendrivelse af svenske angreb på og prætentioner over for Danmark. Kun en enkelt indrømmelse af dansk misbrug af unionen bryder denne tendens (se nedenfor s. 47), men understreger på den anden side indirekte det retsgrundlag man vil hævde bestod for unionen. Gensvarets udfald mod Johan Friis m. fl. besvaredes med Refutationens uærbødige behandling af kong Gustav, og over for Gensvarets og Johannes Magnus' bidske anfald på fortidens unionspolitik var det for en dansk betragtning næsten uomgængeligt, taktisk desuden nærliggende, i Kong Hans' historie at hævde gammel *ius in regnum Sueciæ*. Politisk og juridisk var påstanden *status quo*, da den danske konge og krone i Brömsebrotraktaten udtrykkeligt havde forbeholdt sig sine rettigheder til Sverige, et forbehold der var svaret på et svensk vedrørende Gotland. Noget politisk ønske om påny at genoplive unionen kan bestemt ikke udledes af Svanings defensorat. Man bedes ellers drage den kirkepolitiske konsekvens af hvad Christian III/Johan Friis nogle år tidligere lod svare Gustav på et krav, om at Gotland som forhen skulle høre under Linköping stift: At kong Gustav jo uden tvivl vidste at ærkebispens i Lund havde haft primatrettighed over alle Sveriges gejstlige. Begæredes derfor at han ville skaffe ærkebispedømmet denne rettighed som det havde haft af gammel tid!⁵³

Sandsynligvis for at henføre Refutationen til kong Gustavs regeringstid blev trykkeåret 1561 ændret til 1560. I løbet af 1561 har den formentlig foreligget færdigtrykt. Efterspillet kom året efter og viste at tilsøringen af proveniensen med henblik på at undgå påtale havde været en rimelig forholdsregel. Uden at nævne Refutationen, men utvivl-

⁵² Refutatio bl. D, I 4 verso; Landberg s. 257; jfr. Colding, s. 280: »Der er af Landberg fremført beviser for, at sådanne stemninger existerede i ledende danske kredse«.

⁵³ Norske Rigs-Registanter, I, Chria 1861, s. 158f; jfr. Landberg, s. 218.

somt foranlediget heraf, fremlagde de svenske sendebud ved forhandlingerne i jan.-febr. 1562 et forslag om gensidigt forbud mod smædebøger der rørte kongerne og deres forfædres ære. Ingen sådanne måtte trykkes i de to riger og hvad der hidtil var trykt på begge sider skulle inddrages og brændes. Danskernes interesse heri var dog betragtelig ringere end svenskernes. Tanken var tiltalende, svarede Johan Friis, om ikke allerede Johannes Magnus' værk var blevet spredt viden om i Europa (Gensvaret nævnes ikke). »Thij att thend forste smeebog, som en swensch mand wed naffnn Olauus Magnus lod udgaa till Rom, skall siden egien were prentett till Basell, oc er saa wiidtt udspred udj Welsckland, Spanien, Italien saa well som oc udj Tydskeland, saa the skulle were suare egien att fange. Udj huilcken bog hand saa haanligen oc spotteligen schriffuer om danske mend, som aldrig haffuer weritt schreffuit om nogen nation, endog Gud were loffuit at sandhett er well kiendt«. ⁵⁴ – Biblioteksundersøgelser i udlandet har vist at det også lykkedes at udbrede Svanings *Refutatio* i Europa. ⁵⁵ I 1564 blev der foretaget en vellykket oversættelse til dansk. ⁵⁶ Først ved freden i Stettin 1570 blev et forbud mod skandskrifter bragt i stand.

II

DA Johannes Spithoff okt. 59 fra England bad Caspar Paslick foreslå kongen publiceringen af en Danmarkshistorie som et modstykke til Johannes Magnus' pral og løgn, opstillede han nogle kvalitetskrav. Den burde fremstilles i formsikker stil, lidenskabsløst og med den klogskab som kræves af en god historiograf. Han forestillede sig at nogle folk der var kyndige i Danmarks fortid, i besiddelse af ubestikkelig dømmekraft og uden hang til kævl om småtterier, skulle samle de historiske kendsgerninger, skønsomt og med plan. Derefter skulle stoffet overlades til en skolet latinforfatter, f. eks. Johann Sturm i Strasbourg, som skulle sætte skik på det og fremlægge det i stilistisk velformet prosa. Thi ligesom selv den bedst komponerede musik lyder dårligt, når fremførelsen er slet, således taber historien al sin tiltrækning, hvis den ikke er betroet en god pen. ⁵⁷

⁵⁴ Rigsarkivet, TKUA Sverige A II, 1561-69, læg F.

⁵⁵ Ellen Jørgensen, s. 89.

⁵⁶ Samtidig renskrift i blandingshåndskriftet Thott 2007 4°, bl. 28-88, Kgl. Bibl.

⁵⁷ Ellen Jørgensen, s. 222. – Sturm var nogle år før blevet betroet opgaven at føre Sleidans *Commentarii* videre, hvad man var bekendt med i Danmark, Harald Ilse i *Fund og Forskning*, XIII, 1966, s. 42 med n. 50, s. 49f.

Det fint tænkte program blev ikke fulgt op. Meget muligt var man dog lydhør over for forslaget, for mindre end en måned efter modtagelsen af Spithoffs brev blev Paslick sendt til Sturm i Strasbourg, men har han haft i opdrag at anmode Sturm om at medvirke er svaret blevet et afslag.⁵⁸ Det blev Svaning der kom til at gøre arbejdet, og professorerne i København der fik lejlighed til at forbedre det. Man var dog tydeligvis ikke helt tilfreds med resultatet. Som konventionen bød ytrede Svaning sig beskedent om hvad der kom fra hans pen, men i et stærkere ordvalg end det var sædvanligt lod man tillige i det indskudte tekststykke Parvus erklære, at adskillige skrivekyndige og talentfulde danske af i dag kunne have imødegået Magnus mere vægtigt, brilliant og fyldigt »end jeg med denne min jævne og dagligdags måde at fortælle på«. ⁵⁹ Det tør kaldes en forbeholden omend træffende karakteristik af Svanings prosastil. Den er jævn og ligetil, uden pointer og uden mærkbare forsøg på at leve op til klassiske eller nyklassiske forbilleder, langt fra den virkelige Parvus' manierede humaniststil. Og som form således indhold, stort og småt medtages uden forskel. Hans særkende er en – ofte vindende – naiv trohøjtidighed og en uhøjtidelig fortælleglæde, som undertiden er veloplagt og smittende, men også kan svulme op til snaksom bredde. I grunden må man beklage at de trykte dele af hans store Danmarks-historie, Kong Hans' og Christian II.s historie, ikke blev skrevet på modersmålet. De har træk af folkelig fortællekunst og havde med deres enkle psykologi, udmalede situationer, lokalkolorit og let anskuelige enkeltheder haft gode muligheder for at vinde et bredt publikum.

Refutationen er sikkert hans mest vellykkede arbejde, forholdsvis koncentreret og klart disponeret, ved sin emnekreds ude af stand til at belaste hans evner som historiker. Et kort indledende afsnit behandler »historia« dvs. spørgsmålet om goternes afstamning, hovedafsnittet Hemming Gadhs tale. Talen følges tæt og opdeles i 34 punkter med referat eller citat af hvert enkelt angrebspunkt (convicium) og derpå gendrivelse heraf (dilutio). Fremgangsmåden kendes fra tidligere polemik, f. eks. Povl Helgesens og Cornelius Sceppers stridsskrifter, der begge var Svaning bekendt.⁶⁰ Tonen er efter en svensk forskers mening »ganske værdig«, ⁶¹ nok skarp og med tilsvarende modudfald, men uden

⁵⁸ Brevet fra Sturm til kongen om Paslicks besøg, Strasbourg 8. dec. 59, henviser til dennes mundtlige beretning, Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dännemark, bef. von Andreas Schumacher, II, 1758, s. 390f.

⁵⁹ Refutatio bl. A 2; jfr. Rr 2 verso.

⁶⁰ C. O. Bøggild-Andersen i Historisk Tidsskrift, 11. rk. V, 1956, s. 87; Christiernus II, s. 492f.

⁶¹ Gustav Löw (jfr. note 25) s. 55 n. 1.

Magnus' lidenskab og gennemførte ensidighed. I spørgsmålet om kilderne er Svaning dog demonstrativt fast: Saxo er den ældste danske kilde og ubetinget autoritet. Når Saxo undertiden sætter danskerne i et dårligt lys, f. eks. ved at skildre nogle af kongerne som tyranniske, er det fordi han modsat en vis herre har forstået at historikerens opgave er at skildre sandheden. Magnus gør derimod hvidt til sort og sort til hvidt efter sine formål, idet han »*plausibilia populo ac principibus suis placentia scribere statuit*«. ⁶² I visse tilfælde er danskernes bedrifter endog større end Saxo har givet udtryk for, så Magnus' skændige bagtale hører ingen steder hjemme. Saxo er »*Saxonem sincerum, probatum, optimæque fidei scriptorem, vnde primordia ac res gestæ populi septentrionalis puræ atque incorruptæ primum omnium profluxere . . .*«. ⁶³ Over for Albert Krantz tager Svaning afstand, han konstaterer spydigt at Magnus åbenbart foretrækker ham for hjemlige historieskrivere og nævner ham selv i *Chronicon* kun for at markere usikkerhed eller uenighed. ⁶⁴ Andre indblik i Svanings forhold til udenlandsk historieskrivning gives spredt og tilfældigt, ⁶⁵ det er ikke ved lærdom Magnus tilbagevises.

Svaning kan parere med en vittighed og gå let over et spørgsmål ved at føre krigen over i svenskernes lejr, men principielt griber han sagen alvorligt an. Alle de for enhver tydeligt overdrevne udtalelser om danskernes hæslige sprog, usle levevilkår, grumhed og retsløshed osv. tages bogstaveligt og imødegås. I sine oprigtige bestræbelser for at meddele et mere sandt billede af forholdene giver han forklaringer med troskyldige indrømmelser, morsomme brudstykker af en dansk kultur- og samfundsbeskrivelse.

Vedrørende Magnus' påstand om danskernes kolossale sværger og banden: det må bekendes at vi bander for meget(!), men svenskerne taler heller ikke alle med englerøst. ⁶⁶ Vi taler måske ikke tysk helt korrekt, men vi vil heller ikke – som Magnus – købe sprogfærdighed med eksil. ⁶⁷ Det er nonsens at danskerne er forhadte af tyskerne, disse bruges tværtimod som særlig egnede til høje bestillinger i Danmark, og de har

⁶² Refutatio bl. D 2.

⁶³ Smst. bl. K verso og F 4 verso.

⁶⁴ Smst. bl. B 2 og B 4; *Chronicon* bl. O 4, Dd 3 verso.

⁶⁵ Refutatio bl. B 4: Jordanes, Procopius; F verso: Æneas Sylvius' *Bohemorum... historia*, [cap. 58]; H 3–H 3 verso: Andreas Althammers *Tacituskommentar*, et digt af Joannes Baptista (Spagnoli) Mantuanus og Augustinus Datus' tale til Christian I; K verso: Polydor Vergils *Englandshistorie*, Witekind's *Vita Caroli Magni* (se nedenfor), Valerius Maximus samt »*scripta Gallorum de Holgero Gotrici Regis filio, quem nostrapte lingua Olaum appellamus*«; altså om Holger Danske; se også ovenfor note 35.

⁶⁶ Refutatio bl. C 4.

⁶⁷ Smst. bl. C 4 verso.

ikke noget andet sted uden for Tyskland nemmere adgang til at beklæde embedsstillinger.⁶⁸ Nok har vi trældom (vornedskab) på Sjælland og omliggende øer, men bønderne kan frikøbe sig, og de fleste godsejere behandler deres undergivne mildt, flere end det er tilfældet i udlandet. Hvordan behandler svenskerne forresten finnerne? Magnus' erfaringer om danskernes elendige kost må skyldes at han som en anden landløber har holdt sig til fattige bønderhuse dengang han rejste gennem landet, adelshuse har han åbenbart ikke haft adgang til. Danskerne forser sig ellers almindeligvis mere ved overdådigt levned end sparsommelighed, derfor er der udstedt luksusforordninger. Men hvad med svenskerne og deres beklumrede hytter om vinteren: dér er – citeret i den samtidige danske oversættelse – »saa stor stanck og luct att mange som icke er wondtt der tiill letteliig ther aff quelis och döö«!⁷⁰ Om kongens ringe indtægter udtaler Magnus sig som om han har set både skatkammer og rentemesterregnskaber, men selv om han havde, burde han vide at rigdom jo ikke afhænger af om skatkammeret er fuldt. Danmark er rigt på korn, fisk og øksne, der eksporteres i tusindvis til lands og til vands; til de vendiske stæder udfører vi mere end vi indfører.⁷¹ Svenskernes skræk for indvandring fra Danmark er vanskelig at forstå. Fra gammel tid har der bestået forbindelser mellem adelsslægterne, de har sat spor i begge lande, f. eks. har familien Bielcke uhindret nydt gods i Danmark. Omstrejfende skoledegne behøver han sandelig ikke at være bange for, Danmark har et blomstrende universitet i København, så den danske ungdom har ikke nødvendigvis fare for deres liv at søge til Sverige, og slet ikke nu da universitetet i Uppsala efter hvad der fortælles er sygnet hen under Gustav. Klagen over at desertører fra hæren søger til Sverige er gammel, i Danmark lader man sådanne straffe, og hvad angår påstanden om tilstrømningen af skøger må man spørge, om svenskerne virkelig ikke er standhaftige nok til at afvise dem selv??⁷² At Danmarks indbyggere skulle bestå af proskriberede fra andre europæiske lande der her ernærer sig ved sørøveri er vrøvl. Vel er vi gæstfrie, men fremmede optages kun i borgerskabsbøgerne (*album ciuium*) hvis de kan legitimere sig ved skriftligt vidnesbyrd (*testimonium*). Sørøvere bekæmpes af kongen ved årligt udrustede flåder.⁷³ Den megen snak om

⁶⁸ Smst. bl. D 4 verso.

⁶⁹ Smst. bl. D 2 verso–D 3.

⁷⁰ Smst. bl. D 4; den danske oversættelse, Thott 2007 4°, bl. 50 verso.

⁷¹ Refutatio bl. F–F 2 verso; D 3 verso.

⁷² Smst. bl. I 4–K.

⁷³ Smst. bl. K 2 verso.

ubarmhjertig behandling af skibbrudne kan modbevises ved loven fra 1521, givet af den for sin grusomhed så udskældte Christian II (loven aftrykkes), samt ved Christian III.s forordning om strandfogeder. Men selvfølgelig kan det ikke forhindres at nogle handler mod forordningerne.⁷⁴ Iøvrigt er lovene ikke som hævdet tyranniske, de stemmer overens med jus civile og jus canonicum. Og intetsteds i Europa afsluttes en proces hurtigere og med mindre udgift end i Danmark.⁷⁵

I dette farverige nationale forsvar indgår nødvendigvis også tilbagevisning af beskyldningerne om danskernes grusomhed og falskhed mod Sverige gennem tiderne. Det forholder sig tværtom. Danskerne fører ærlig krig, det gjorde også Christian II hvis senere grusomhed såvel danske som svenske reagerede imod, og de holder indgåede overenskomster. Folkungernes ugerninger er kendt nok, Magnus Smeks forbrydelser var så afskyelige at visse svenske historikere end ikke vil nævne dem, og gang på gang er svenskerne faldet fra de danske konger på trods af forbundet i Kalmar og dets fornyelse, ja at opregne alle de overenskomster svenskerne har brudt er helt uoverkommeligt. Dette med samt deres kneb og kunster under Sten Sture den Ældre, han som var svigefuldere end numidieren Jugurtha, fremgår klart af Kong Hans' historie.⁷⁶

Spørgsmålet om hvorvidt udarbejdelsen af Kong Hans' historie er foretaget før de svenske angreb fremkom, måtte ovenfor lades uløst, omend det i grove træk er påvist at i al fald behandlingen af Sverige skal ses som en forlængelse af Refutationen, som et svar på Magnus' og kong Gustavs polemik. Ønsket om at præsentere en overbevisende og derfor på vigtige punkter dokumenteret fremstilling for et udenlandsk publikum, og den adgang Svaning ved Johan Friis' mellemkomst havde til at benytte arkivdokumenter, betinger den karakteristiske blanding af fremstilling og aktgengivelse eller aktreferat, som Huitfeldt overtog og pressede ind i en streng årbogsform. Det må dog understreges at langt fra alt det meddelte aktmateriale vedrører forholdet til Sverige, ligesom at den mod svenskerne engagerede skildring ikke just er 1561-årets friske bidrag til dansk historieskrivning. Den afspejler i sin grundindstilling ret nøje en holdning hos Povl Helgesen, der i om muligt endnu stærkere vendinger fordømmer svenskernes medfødte perfidi og hang til oprør.

Indirekte kendte Svaning Skibbykrøniken gennem Peder Olsens compilation, Danorum gesta, og ejede selv en afskrift af Helgesens korte

⁷⁴ Smst. bl. K 3 verso—L 2.

⁷⁵ Smst. bl. I verso.

⁷⁶ Smst. bl. E 2—E 3 verso, G 2—H.

Danmarkshistorie, *Compendiosa historia*.⁷⁷ I denne koncentrerede oversigt ses udviklingen i forholdet til Sverige fra Margrethe til Hans under unionens synsvinkel. Det højtidelige forbund fra Margrethes tid, »foedus illud solenne«, var et gode som burde have bestået ukrænket. Det blev indgået med den bestemmelse at kongevalget skulle gå på skift mellem Danmark(-Norge) og Sverige således at Danmark valgte først. Danmark valgte Erik af Pommern, men da man dernæst valgte Kristoffer af Bayern uden først at spørge Sverige, hvis tur det var, valgte svenskerne deres egen konge. Af naturen troløse og oprørske faldt svenskerne til deres egen ulykke også fra Christian I, da han var blevet konge i Sverige, og ligeledes fra kong Hans, skønt han regerede uden alt tyranni. Havde Margrethe, Erik, Kristoffer og Christian II regeret så ublodigt som han, havde forbundet måske bestået, om ikke svenskernes hang til oprør havde hindret det.⁷⁸

Den ejendommelige bestemmelse om et kongevalg på skift går Svaning uden om i Kong Hans' historie – den dukker op i en digression i Christian II.s historie⁷⁹ – men bemeldte »solenne foedus« eller »solenne decretum« er, modstillet svenskernes oprørslyst, atter og atter holdpunkt, når forholdet til Sverige bedømmes. Forskellige supplerende enkeltheder henter han fra Olaus Petri, bl. a. nogle oplysninger om selve forbundet, som denne identificerer med det udaterede unionsudkast fra o. 1436 der følgelig henlægges til Kalmarmødet under Margrethe.⁸⁰ Ifølge Svanings fremstilling tilfaldt Norge Margrethe ved kong Olufs død – i Christian II.s historie udtrykkeligt »hæreditario jure«⁸¹ – hun blev valgt i Danmark og erobrede i ærlig kamp Sverige. Hun anså det for nyttigt at binde de tre riger sammen, og de tre rigers stormænd enedes da om at rigerne altid skulle lyde een regent. Trods svenskernes frafald og modstand sidenhen fulgte kong Hans hendes tanke og søgte det samme mål, nemlig at befæste rigerens fred og ro så at de kunne leve i indbyrdes concordia og ved fælles hjælp værne sig mod fjendtlige angreb.⁸² Ligesom Povl Helgesen finder Svaning at svenskerne, skønt de aldrig havde haft nogen mildere konge end kong Hans, ulykkeligvis

⁷⁷ Forholdet til Peder Olsen (og dennes til Skibbykroniken) se C. O. Bøggild-Ansen i *Historisk Tidsskrift*, 11. rk. V, 1956, s. 73 ff; afskriften af Povl Helgesens Danmarkshistorie se Harald Ilsøe i *Historisk Tidsskrift*, 12. rk. I, 1965, s. 403, 434.

⁷⁸ Skrifter af Paulus Helie, VI, 1937, s. 41f, 45, 49.

⁷⁹ *Christiernus II*, s. 271, jfr. s. 274.

⁸⁰ Samlade skrifter af Olavus Petri, IV, 1917, s. 142f; jfr. *Chronicon* bl. M 4 verso.

⁸¹ *Christiernus II*, s. 269; jfr. 463.

⁸² *Refutatio* bl. G 2–G 3; *Chronicon* bl. V 4 verso.

stadig tragtede efter at skifte herre. Men der er et bemærkelsesværdigt tilløb til en nuancering, idet han af egen ærlig drift giver dem medhold i deres klage over at kongen indsatte danskere og tyskere på slottene i Sverige. Det tør så meget mindre fortjene undskyldning, siger han, som det står fast at dette stred mod (fornyelsen af) det solenne forbund, hvori det var bestemt at hvert riges adel skulle nyde sine friheder og privilegier og at udlændinge ikke måtte foretrækkes for de indfødte. Den omstændighed at synspunktet er hentet hos Olaus Petri og i praksis er en indrømmelse til Gensvaret gør det ikke mindre interessant. Man kunne heri fristes til at se spor af en evt. ældre redaktion, skrevet før polemikken mod Johannes Magnus m.v. blev aktuel, men mangler i så fald forklaring på at indrømmelsen ikke blev slettet. Den gives tilmed to gange, for endnu et sted medgiver Svaning om samme forhold at kongen måske fejlede en lille smule ved at indsætte sine trofaste danskere som lensmænd. Det var imidlertid menneskeligt. Hvem vil tålmodigt lade andre rive sig en fordel af hænde?⁸³ – Brydes således den antisvenske tendens, tjener udtalelserne på den anden side, som allerede nævnt, indirekte til fremhævelse af at unionen ingenlunde blev bedømt ud fra et ensidigt prodansk standpunkt, men i henhold til et retsgrundlag.

At betragte begivenhederne ud fra en bærende hovedtanke, ikke at tale om at anlægge selvstændige synspunkter er iøvrigt kun sjældent Svanings sag. Han kompilerer og kombinerer uden videre system og, som Ellen Jørgensen har sagt, uden dybere indsigt i forholdene. Men ubilligt – og dog karakteristisk for Erslev-eleven, strengere end mesteren selv – bedømmes hans historieskrivning væsentlig som en utilforladelig og effektiv formidling af kilder.⁸⁴ Hans fortællekunst er slet ikke at foragte, det er simpelthen hans mål at få de historiske begivenheder til at fremstå levende og anskueligt. Derfor udpensler han situationer som de kunne have været, ud over men efter hans opfattelse ikke imod kilderne, og tillægger aktørerne plausible ræsonnementer, ordvekslinger eller illustrerende taler. Ved meddelelser om varsler skabes stemning og forberedes historiens videre gang. Inden for et enkelt felt, den litterære portrætteringskunst, er han klart undervurderet for ikke at sige overset. Hvor fristende havde det ikke været at give et glansbillede af den konge

⁸³ Om kongens mildhed: Skrifter af Paulus Helic, VI, s. 49, jfr. Peder Olsen, Gl. kgl. saml. 2461 4°, bl. 40; om danske fogeder: Samlade skrifter af Olavus Petri, IV, s. 144, 266, og Den Danske Riimkrønike, udg. af Chr. Molbech, 1825 (herefter citeret Rimkrøniken), s. 276; Chronicon bl. Ff 3 og Z 4 verso–Aa.

⁸⁴ Ellen Jørgensen s. 91, og Dansk biografisk Leksikon, XXIII, 1942, s. 178; Erslevs mere forstående dom i Historisk Tidsskrift, 6. rk. II, 1889–90, s. 401, 408.

som skulle repræsentere den danske kongerække over for svenskerne og andre nationer. Men nej, dertil er Svaning på sin vis for loyal over for sine kilder, for konkret i sin betragtningsmåde. Han tager undervejs hvad kilderne byder og krydrer i det afsluttende portræt gængse idealiserende med menneskelige og umiddelbart begribelige træk. Ud af gryden koges en modsætningsfyldt og ganske spændende kongepersonlighed, med facetter som stadig toner frem i behandlingen af kongens historie.⁸⁵

Svaning opererer tydeligvis ud fra en særdeles positiv og i mange henseender idealiseret forestilling om kongen. Alligevel giver han gennem historien spredte bidrag til en karakteristik der antyder visse ufuldkommenheder. Kongens moralske og statsmands-dyder fremhæves jævnt hen, små anekdoter viser hans kongelige væsen eller lunerige gemyt, men Svaning anfører også lidet flatterende rygter om hans andel i Laxmand-affæren og beretter om anger herover på dødslejet, og selv om det afvises at kongen begik ægteskabsbrud, refererer han troligt hvordan snakken gik herom.⁸⁶ Henrettelsen af Anders Skriver efterfulgtes af et anfald af sindssygdом – og en pilgrimsfærd.⁸⁷ Kong Hans førte retfærdige og nødvendige krige mod både Sverige og søstæderne og sluttede gerne fred.⁸⁸ Men over for nogle lybske sendebud viste han sig engang strengere end det var hans natur,⁸⁹ i sit styre i Sverige begik han som omtalt en beklagelig fejl, og også angrebet på Ditmarsken havde rod i menneskelig skrøbelighed. Svaning har med forlæg hos Povl Helgesen tillagt enkedronning Dorothea en heldig indflydelse på kongen; som følge af sine erfaringer fra Christian I.s tid holdt hun ham længe tilbage fra krig mod Sverige. I forbindelse med Ditmarskerkrigen strejfses motivet igen: Dorothea der ellers plejede (!) at lægge en dæmper på sønnens cupiditas var nu død.⁹⁰ Selve fejlgrebet forklarer Svaning psykologisk med omskrivning af en refleksion i Rimkrøniken om fyrsters overmod i medgang. Da menneskene vil have mere jo mere de har, foranledigede erobringen af Sverige kong Hans til på nogle stormænds tilskyndelse at forfølge heldet med et togt mod Ditmarsken. Først det her

⁸⁵ [Politikens] Danmarks Historie, V, 1963, s. 81–83, 96; smlgn. referat nedenfor s. 50f og Allen (jfr. note 33), I, s. 622.

⁸⁶ Chronicon bl. Bb verso og Bb 2–Bb 2 verso.

⁸⁷ Smst. bl. R verso.

⁸⁸ Smst. bl. P 2, Q 2–Q 2 verso, Cc verso, Pp 4 verso.

⁸⁹ Smst. bl. Ee 2 – med tilhørende forklaring en indirekte kommentar til Hermann Bonn: Clariss. Imperialis Urbis Lubeci Chronicorum libri tres, Basel 1543, s. 82 (bl. g verso).

⁹⁰ Chronicon bl. O verso–O 2 og X; Skrifter af Paulus Helic, VI, s. 48

lidte nederlag lærte den fortræffelige konge, hvor vigtigt det er at lægge bånd på sig selv i medgang og ikke friste lykken for meget.⁹¹

Disse skygger fortønes sandt nok under den menneskelige synsvinkel Svaning anlægger på kongen: henvisninger til almene psykologiske love, sindssygdom eller anger tjener til at mildne bedømmelsen af fejlgrebene. At de overhovedet fremlægges som sådanne sætter imidlertid grænser for værkets karakter af positivt nationalt modstykke til de svenske fremstillinger, hvad enten det så i nogle tilfælde forklares ved at verserende (adels)traditioner har været så stærke, at de er påtvunget fremstillingen, eller Svanings hæderlighed som historiker simpelthen har påbudt ham at følge troværdige kilders vidnesbyrd. Skyggerne forsvinder i den store afsluttende karakteristik, mere anlagt som en lovtale end en konklusion. Vurderingen af kongens krige får en anden drejning, forholdet til Sverige forbigås og helt nye oplysninger føjes til, men der sker ikke eklatante brud i sammenhængen. Mange træk er gentagelser eller dog med tilknytning til den foregående fremstilling, hvad der bl.a., men ikke udelukkende, skyldes at Svaning på ny håndøser af sine kilder, navnlig Povl Helgesen/Peder Olsen og Rimkrøniken. Karakteristikken løber efter et letkendeligt skema: evner som konge og regent, forhold til Gud og gejstlighed, kongens udscende og væsen, hans børn, hans fromhedsgerninger og forhold til åndslivet (= universitetet), testamente, varsler og forudannelser om tilstundende død, dødsomstændigheder, formaninger til sønnen på dødslejet, død og begravelse.⁹² – Til referatet af de første tre punkter i det følgende føjes henvisning, når der – næppe i fuldt dækkende omfang – er fundet et parallelsted tidligere i fremstillingen eller når et kildeforlæg skinner igennem:

Kong Hans var en ypperlig fyrste, der i venlighed overgik alle andre. Han var ens over for alle i omgang. Han var ubesejret i sine krige, som mere skyldtes skæbne end krigsvilje, undtagen i Ditmarsken, hvad der mere var hærførernes end hans fejl, da disse i foragt for fjenden drog i felten som til gæstebud.⁹³ Han var desuden overordentlig ordholdende, og hvad han een gang påtog sig lagde han vægt på at udføre. Ved indgåede traktater og forbund holdt han hårdnakket fast, og han var fjendtlig stemt over for dem der brød dem. Når han havde med sådanne letfær-

⁹¹ Chronicon bl. X og Y 4; Rimkrøniken s. 271.

⁹² Chronicon bl. Pp 4 verso – Rr 2.

⁹³ Jfr. Skrifter af Paulus Helic, VI, s. 48f: »Quod si temperasset a bello et sanguine (in quæ tamen casu magis quam proposito inciderat) . . . fuisset sane princeps . . . felicissimus . . . Vno tantum bello Dimersiensi fuit infortunatissimus«, og om førernes adfærd Chronicon bl. X 2 verso–X 3.

dige mennesker at gøre, plejede han hemmeligt at ønske ondt over dem, skønt han udadtil ikke lod sig mærke med noget. Hans anseelse var så stor, at alle i hans person ærede det kongelige embede, og dog var han elsket for sin enestående forekommenhed; for at følge middelvejen siges han ofte at have gjort brug af digterordet »Nolo minor me metuat, despiciatque maior«. ⁹⁴ Han modtog altid gesandter fra udenlandske fyrster og sørgede omhyggeligt for at de vendte velanbefalede og taknemmelige tilbage, ja mange gesandter fra både Frankrig og Skotland opnåede siden på hans anbefaling ærkebiskoppelig værdighed i deres hjemland. Men han tillod ikke at de opholdt sig længe, så at sige blev gamle og grå her i riget, således som det er skik i vor tid. Ved gesandternes ankomst lagde han straks alle forretninger til side, hørte på dem uden ophold og sendte dem derpå tilbage, idet han ofte ytrede at det ikke var til rigets gavn, at fremmede gesandter erfarede alle dets hemmeligheder; han afskyede nysgerrighed og tolererede den ikke hos andre. Men det turde være unødvendigt at opregne alle hans dyder, for hver gang man nuomstunder kommer til at tale om ham og hans regerings-tid, drager mange et længselssuk. ⁹⁵ Han nød en sådan popularitet, at hvad han een gang havde tilkendegivet som sin vilje blev fulgt med almindelig tilslutning. Med utrolig venlighed plejede han at kaste et mildt skær over de strenge straffe, som sædvanen undertiden fordrede, så at ikke ret mange af de adels- og stormænd, som han havde straffet noget hårdt, fandt straffen for streng. ⁹⁶ Iøvrigt ejede han stor dømmekraft og medfødt skarpsindighed, så hans råd blev altid foretrukket i overvejelser af vigtighed, men han udbad sig alligevel sit rigsråds mening i vanskelige sager og påhørte opmærksomt råderne efter tur.

Fromhed bestræbte han sig altid på og bad bestandigt Gud om visdom og velsignelse i sit styre. Han bevidnede jævnligt i samtale, at ingen menneskelig visdom kunne styre rigerne ret uden hjælp fra oven. Gud belønnede denne fromhed med gode regeringsbeslutninger og lykkelig fremgang. Desuden var der i hele hans regeringstid overflod på korn og andre levnedsmidler i riget. ⁹⁷ Da der under krigen mod hansestæ-

⁹⁴ Sentensen stammer fra Ausonius: Septem sapientium sententiae, Chilon 1; om mådehold og midtvej jfr. Chronicon bl. O verso og P 2 (»animi moderatio«) samt nedenfor.

⁹⁵ Jfr. Skrifter af Paulus Helic, VI, s. 49 nederst.

⁹⁶ Jfr. smst. s. 48 og Peder Olsen (jfr. note 83) bl. 46 verso; om blandingen af mildhed (comitas) og strengthed jfr. Chronicon bl. O verso og om strengthed ud over hans natur bl. Ec 2.

⁹⁷ Jfr. smst. bl. Pp verso; oplysningen om den gode fetalje under krigen går tilbage til Rimkrøniken, s. 287; jfr. Peder Olsen bl. 45 verso.

derne blev udstedt forbud mod udførsel til Lübeck,⁹⁸ klagede mange over at korn og levnedsmidler unyttigt gik til spilde i riget, men han plejede at sende klagerne fra sig med ordene: bring jeres korn og varer til mine slotte, så vil mine skrivere straks på stedet betale jer kontant! – I begyndelsen af sin regering bebyrdede han gejstligheden hårdt, men senere da han opdagede at visse rådgivere havde tilskyndet ham dertil af had og ikke af hensyn til det fælles bedste, skiftede han mening og omfattede gejstligheden med sympati.⁹⁹

Af skikkelse var han middelhøj og firskåren, med et bredt og noget fremstående bryst, ansigtet var rundt og med de smukke øjne overordentlig indtagende, kroppen var velbygget og kraftig. Overdådighed i klædedragt, mad og drikke var ham i den grad imod, at han på klædedragten undertiden næppe kunne skelnes fra hoffolkene og sjældent drak ublandet vin, men nøjedes med simpel føde og drikke, idet han anbefalede gamle dages nøjsomhed. Men når sted eller nødvendighed krævede kongeligt opbud og glans, overgik han de største monarker i overdådighed.¹⁰⁰ Da manglede det ikke på udsøgte krydderier og mange forskellige slags drikke, dog som han plejede at sige: ej til vellyst, men til ære for mine venner! Han optrådte nu som den største blandt de første, klædt i en gyldenstykketklædning, der gik helt ned til fødderne og blev holdt sammen af et bælte, og med et sværd ved siden (som vi almindeligvis kalder »kârde«),¹⁰¹ for han satte fædrelandets skikke såre højt. Skønt han kunne bruge en mere udsøgt art våben, ville han for at det ikke skulle se ud som om han ringeagtede fædrelandets skikke hellere bevæbnes og klædes efter fædrelandets end fremmed skik. Under gæstebud var han, når han havde drukket rigeligt, overmåde oprømt (hilaris) og glædede sig især ved musik, så at det umiddelbart ser ud som om han var en sangvinsk natur. Men den ændredes lidt efter lidt, alderen og krigsfortrædelighederne gjorde ham melankolsk.¹⁰²

Såvidt vor historieskriver. Ideen til portrættets nøglebegreber, middelkurs og mådehold, har han fået fra Povl Helgesen, som vel beklager kong Hans' fejl, men erkender at ingen er fuldkommen; derfor fortjener ikke mindst de ros, der gennem et liv i tummel og glimmer har kunnet

⁹⁸ Jfr. *Chronicon* bl. II 4 verso – KK (udførselsforbud).

⁹⁹ Jfr. *Skrifter af Paulus Helie*, VI, s. 47; Peder Olsen bl. 46 verso.

¹⁰⁰ Jfr. *Chronicon* bl. T 4 verso (festen i Stockholm).

¹⁰¹ Jfr. smst. bl. Pp 2 verso (kârde ved siden, da han forhandler med Lübeck).

¹⁰² Jfr. smst. bl. R verso (melankoli efter Anders Skrivers henrettelse), og Hermann Bonn (jfr. note 89), s. 73 (bl. h 4) om kongens sindsstemning under krigen 1510–12: »nec toto belli tempore eum ex animo hilarem apparuisse«.

holde måde – »mediocritatem seruare potuerunt«. ¹⁰³ Svaning udvider begrebet og illustrerer det ved ofte at lade den ene yderlighed moderere eller komplettere den anden, selv kongens temperament lykkes det ham at placere i forhold til to poler ved at forlene det med dels sanguinitas dels melankoli. I skildringen af kongens vaner forenes det med hans forkærlighed for god gammel dansk skik, såvel til hverdag som i fest. Middelvejsmotivet har tråde tilbage i fremstillingen og både dette og kongens danskhed konkretiseres yderligere lidt senere i sammenhængen, førstnævnte ved oplysningen om at kong Hans søgte en ægtemage til prins Christian blandt fyrstehuse »ikke af højeste, ikke af laveste, men af middelrang«, sidstnævnte ved formaningen til prinsen om at foretrække mænd af gammel indfødt slægt og sine landsmænd frem for udlændinge, et tema der er hentet i Rimkrøniken. ¹⁰⁴ Dertil kommer mere gængse dyder som mildhed, venlighed, retsind, klogskab og gudsfrygt m.v., samt de to oplivende eksempler på henholdsvis kongens forståelse af eksporthandelens problemer og hans politiske kløgt, manifesteret i behandlingen af gesandter fra udlandet. Det sidste står isoleret i sammenhængen, men den omtanke Svaning lader kong Hans vise gesandtskabsinstitutionen kan jævnføres med hans korte redegørelse for kongens omsorg for universitetet. Den var ret så usentimentalt motiveret af ønsket om at få uddannet mænd, »hvis hjælp han kunne bruge til gesandtskaber og andre højvigtige regeringsforretninger«. ¹⁰⁵

Karakteriseringen gennem små situationsglimt og referater af personlige udtalelser kan sammen med skildringen af kongens udseende og vaner have Sveton som mønster – men som direkte mønster? Den respektfulde og sympatetiske ånd, den er udført i, er i al fald ikke karakteristisk for Sveton. Spørgsmålet lader sig i et vist omfang belyse ved et eftersyn af et par af de forfattere Svaning omtaler i Refutationen.

En af dem er den italienske humanist Polydor Vergil, som på Henry VII.s opfordring skrev en Englandshistorie på latin. ¹⁰⁶ Den blev trykt i forskellige udgaver 1534, 1546, 1555 etc., og Polydor Vergil kan da ved siden af Albert Krantz have været en af de moderne historikere Johan Friis tænkte på, da han opfordrede Svaning til at skrive en Danmarkshistorie efter udlandets eksempel – »vicinorum regnorum

¹⁰³ Skrifter, VI, s. 48.

¹⁰⁴ Chronicon bl. Qq 3 verso og Rr verso; Rimkrøniken s. 291f.

¹⁰⁵ Chronicon bl. Qq 3 verso.

¹⁰⁶ Ovenfor note 65. – Jfr. Denys Hay: Polydore Vergil, Oxford 1952.

exemplo, quæ mirum in modum suas historias hoc erudito seculo illustraverunt«. ¹⁰⁷ En række lighedspunkter mellem de to forfattere er vel overvejende fælles humanistgods, dog skal her i sammenhængen anføres, at Vergil efter fremstillingen af de enkelte kongers regeringshistorie udformer små kongeportrætter efter et skema hvori indgår bemærkninger om udseende, egenskaber, adfærd, familieomstændigheder og forhold til kirke og åndsliv. Det er de samme punkter som dem Svaning tager op, og skildringen af hovedpersonen Henry VII rummer formodentlig ikke helt tilfældige overensstemmelser med Svanings karakteristik af den danske kongekollega. Også Henry var regeringsklog og mådeholden, nøjsom og venlig, samt vogtede over retten med severitas; hvor hos Henry »cum ista seueritate coniuncta existebat misericordia« forholdt det sig jo med Hans sådan at han »seueritati . . . admiscuerit comitatem«. Begge var tillige velbyggede og så godt ud, ¹⁰⁸ men når Svaning bruger ordene »quadrata« om skikkelsen og »compacto« om kroppen er det direkte mindelser fra Sveton; begge udtryk bruges i lignende forbindelse i Svetons beskrivelse af kejser Vespasian (cap. 20).

Vergils portræt af Henry VII er ret knapt og tørt og uden de personlige facetter Svaning skænker kong Hans. Svaning henviser imidlertid i Refutationen også til »vitam Caroli, quem nobis descripsit Vuitichindus«, ¹⁰⁹ hvormed der må menes udgaven af Witechinds Sakserkrønike bilagt Einhards levnedsskildring af Karl den Store med flere historiske skrifter, trykt Basel 1532. Han peger ved så ubehjælpsomt at anføre Einhards kejserbiografi på middelalderens betydeligste Svetonimitation. Her genfinder man f. eks. den systematiske kropsbeskrivelse som Svaning og i endnu højere grad Polydor Vergil følger (corpus, statura, facies etc.), men ud over adjektivet »rotunda« om Karl den Stores hovedform, der mindre originalt anvendes om kong Hans' ansigt, er der ingen overvættede lighed mellem de to fyrsters beskrivelse. Frappe- rende er til gengæld ligheden i spise- og klædevaner: Kejser Karl brugte en fædrelandsk dvs. frankisk klædedragt og misbilligede udenlandske klædningsstykker. Han havde altid et sværd ved siden, ved festlige lejligheder eller når han modtog gesandter et sværd besat med ædelstene. Ved fester bar han en klædning vævet af guld, men til andre tider var hans påklædning næppe til at skelne fra almindelige menneskers. I mad

¹⁰⁷ Refutatio bl. M 2.

¹⁰⁸ Polydor Vergil: Anglica historiae libri XXVII, Basel 1557, s. 616; Chronicon bl. O verso, Qq 2.

¹⁰⁹ Refutatio bl. K verso.

og drikke var han mådeholden, og han afskyede drukkenskab, drak således selv kun sparsomt med vin. – Den nære overensstemmelse med skildringen af kong Hans' fremtoning og vaner skyldes naturligvis at Svaning her har tegnet kongen efter Karl den Stores billede.¹¹⁰

Hvor frit Svaning forholder sig til kilderne er i mange tilfælde umuligt at afgøre. Ofte synes et stikord eller to at have været ham nok, og det kan naturligvis ikke afvises at imitationen af Einhard kan have mundtlig tradition som udgangspunkt. Selv født under kong Hans må Svaning have været kendt med mundtlig overlevering, mens detaljer som oplysningerne om kongens tætte skikkelse og fodlange festdragt udmærket kan være inspireret af den bekendte ligsten i Odense. Det skal heller ikke overses at den vægt, han efter Einhard lægger på at kongen »maluit patrio more quam peregrino et armari et vestiri«, har en aktuel funktion som udtryk for god gammel anstændig dansk skik. Da der samtidig med eller kort før Svaning skrev stod gny om en ny tysk herremode med folderige hoser og utugtigt korte trøjer, angrebet af bl.a. Sjællands biskop Peder Palladius, kunne Svaning næppe have illustreret kongens danskhed og mådehold bedre end netop gennem klædedragten.¹¹¹

Grundlaget for hans interessante udtalelse om kongens sindsbeskaffenhed synes navnlig at være knyttet til overleveringen om Anders Skrivers affæren. Tilstanden beskrives mindre besmykket i Christian II.s historie som en maniodepressiv psykose – »[melancholia], qua adeo superabundavit pater ejus, ut non raro deliravit, interdum etiam in maniam lapsus sit, quemadmodum in vita ejus monstratum est«. Antagelig forudsætter den psykologiske karakterisering ved begrebsparret depression-mani/melankoli-sanguinitas en vis lægelig viden; den kan være erhvervet gennem samtaler med den kgl. livlæge Cornelius Hamsfort, hvem han refererer til i forbindelse med obduktionen af Christian II.¹¹²

Et prægnant ræsonnement uden tilknytning til den historiske fremstilling tør klassificeres som endnu et litterært lån. Redegørelsen for kongens kløgtige behandling af udenlandske gesandter går (direkte eller indirekte) tilbage til det berømte sted i Philippe de Commines' memoirer

¹¹⁰ Einhard: *Vita Karoli Magni*, cap. 22–24 = *VVitichindi Saxonis rerum . . . gestarum libri III, una cum aliis quibusdam raris . . . autorum historijs*, Basel 1532, s. 118–19; kun et enkelt sted indiceres afhængigheden af verbaloverensstemmelse, jfr. Einhard a. st.: »veste auro texta . . . *incedebat*« med *Chronicon* bl. Qq 2 verso: »aurea veste . . . *incedebat*«.

¹¹¹ Peder Palladius: *Danske Skrifter*, IV, 1919, s. 11 ff (Om Hosedjævelen, oversat fra tysk og trykt 1556).

¹¹² *Christiernus II*, Frankf. 1658, s. 532f (citatet), 538f (Cornelius Hamsfort).

(o. 1500), hvor Commines anlægger nogle betragtninger over gesandtskabsinstitutionen. Venligsindede landes gesandter, mener han, bør behandles gæstfrit og hæderfuldt, men kommer de fra et fjendtligsindet land skal man vogte sig for dem, fordi de kan optræde som spioner. De skal behandles høfligt, men holdes under opsigt og hurtigst muligt ekspederes hjem, inden de når at indhente oplysninger som kan bruges mod landet. Altså præcis samme tankegang som i forkortet form tillægges kong Hans, selv om Svaning digter til og verbalt tilslører afhængigheden. Brugt med den udviste diskretion forlenes kongen med politisk kløgt uden at tabe i menneskelig og moralsk sympati; franskmandens videre og følgerigtige råd om for hver modtagen gesandt snedigt at sende to igen havde visselig ikke anstået sig for den mådeholdne konge af Danmark.¹¹³ Når Svaning på egen hånd drager en parallel til nutiden med dens ud fra et sikkerhedssynspunkt beklageligvis mere permanente gesandter, er hovedhensigten nok at anslå det kommende tema: de gode gamle dage under kong Hans, men bemærkningen rammer også den mangeårige franske gesandt i Danmark, Charles de Danzay. For der gives vel ikke ad denne bagvej en finte til hin svenske legatus perpetuus i England som ved sin virksomhed havde givet stødet til Refutationens og Chronicons fremkomst?

SVANINGS opfattelse af kong Hans er flertydig. Skønt hans grundholdning er særdeles positiv, nuancerer han ved lejlighedsvis at følge overleveringer om kongens mindre heldige handlinger og personlige svagheder.

¹¹³ Tankeoverensstemmelsen ses ved følgende sammenstilling af memoirerne i den latinske udgave, *De rebus gestis Ludovici . . . Undecimi*, Strasbourg 1545, [4°], s. 134f med Chronicon bl. Pp 4 verso:

Commines:

... prudentia ... opus est in tractandi *exteriorum legatis*. Et ... amicorum legati ... liberaliter sunt et honeste tractandi ... Cum autem ... veniunt ab aliquo principe parum amico ... excipiendi tamen sunt non incommode et destinandi aliquot idonei homines ... ut homines ... seditiosi non habeant ad ipsos aditum ... Et quoniam *periculi plenum est*, habere domi suae hostem: suaserim *primo quoque tempore* legatos ... *dimitti* ...

Chronicon:

Exteriorum principum ac regum legatos ad se venientes honorifice semper excepit ...

attente *quamprimum absque ulla dilatione* audivit atque auditos iterum domum *remisit* sæpenumero dictitans, *non expedire regno*, ut secreta eius omnia ... legati intelligant ...

Påfaldende forekommer de tre ikke helt almindelige udtryk i Chronicon, »attente audire«, »dictitare« og »sæpenumero«, ikke hos Commines, men i anden forbindelse i Polydor Vergils karakteristik af Henry VII, a.a. og st.

Da han til slut stiller sig opgaven at give et afrundet billede af kongen, supplerer han forefundne og af kilderne udledte sympatiske træk med illustrerende lån fra litteraturen og komponerer således ved udnyttelse af foreliggende mønstre sit endelige kongeportræt. Svetonreminiscenserne, lånene fra Einhard, Commines og måske Polydor Vergil, den novellistiske udsmykning og forsøget på ud fra et øjensynligt spinkelt materiale at skabe helhed og afrunding placerer ham i den retoriske historieskrivnings tradition. I dens ånd har han udarbejdet et levende historisk portræt med skær af autenticitet – effektfuldt eller talentfuldt alt efter hvordan man betragter det, men under alle omstændigheder et portræt som ingen anden dansk historiker i det 16. og 17. århundrede har ydet magen til.

SUMMARY

Hans Svaning's Refutatio and Chronicon Ioannis

IN 1554 Olaus Magnus published in Rome the Swedish Chronicle of the Goths, *Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus* (new ed. Basle 1558), written by his brother Johannes Magnus, late Archbishop of Uppsala. In this the author belittled the Danish royal line to the advantage of the Swedish and at the same time directed a series of violent attacks on Danish historical accounts and in fact everything Danish, culminating in a speech which he permitted the Swedish statesman Hemming Gadh to make in 1509 *contra Danos*. The Danish government employed the historian Hans Svaning to compose a refutation of this together with a full account of the history of King Hans (1481–1513). This was published in 1561 under somewhat peculiar circumstances, including the suppression of Svaning's name. In partial dispute with previous accounts of this episode given by H. F. Rørdam (1867) and Georg Landberg (1925), the present writer attempts to shed more light on the question and seek a closer explanation.

There seems to be little doubt that plans to refute Magnus were given a decisive impetus when Professor Johann Spittthoff reported from London, in October 1559, that the Swedish legatus perpetuus was distributing copies of the Chronicle of the Goths at the English Court to the detriment of Danish interests. Political relations with Sweden were tense, and Hans Svaning, who with the support of Chancellor Johan Friis worked on a history of Denmark and earlier had considered preparing a refutation, now received the command of King Frederick II to compose one. Although apparently completed December 1559/January 1560, his *Refutatio calumniarum cuiusdam Ioannis Magni Gothi Upsaliensis* was not printed until 1561, possibly because work on the supplement, *Chronicon Ioannis*, had brought about some delay. From a few extant pages of a rejected first print, it can be seen that the original information on the title page concerning the printer and place of printing was deleted at the last moment, the year of printing 1561 was changed to 1560 and the true name of the author changed to that of "Petrus Parvus Rosaefontanus", the name of a Copenhagen professor who had died shortly before. In view of the intention to introduce the book to an international public, the change of name was really an ingenious step. The name Parvus (little) might be construed as a sarcastic yet sober Danish contrast to the grandiloquent Magnus, the cognomen Rosaefontanus (i. e. from Roskilde, the old Danish royal seat of residence) was a fitting counterpart to Magnus' cognomen Upsaliensis, and since Parvus himself was hardly known outside the country, the false title of "eques Danus" could be used without fear of exposure—a far more splendid and worthy one than Svaning's ridiculously inferior title, in this context, of Dean of Ribe, Decanus Ripensis, on the rejected title page. The main purpose in changing the title page, however, was to avoid any existing printer and author being held responsible, should the Swedes take legal proceedings for libel—just as the Danish government was prevented from demanding legal intervention concerning the work

by Magnus which had been printed in Rome and Basle. Moreover, as Svaning had published a number of documents in *Chronicon Ioannis* which placed the Danes in a favourable light regarding their relationship with Sweden during the reign of King Hans, and as these had obviously been obtained from the royal archives, a fictitious account was incorporated in the foreword of how Parvus had access to Christian II's archives during the exile of the latter in Germany in the 1520's. This would also ostensibly keep the Danish government out of the affair.

An argument is put forward in the present article that Chancellor Johan Friis took part in the composition of the work, and documentary evidence is produced to show that the polemic in *Chronicon Ioannis* was also directed at a Swedish Rhymed Chronicle from 1558, which disputed in the strongest terms the Danish Rhymed Chronicle (1st edition 1495, last printed 1555) and directed vicious attacks on both deceased and living members of the Danish Council of State, including Johan Friis. As it was known in Denmark that King Gustavus had personally prompted the Swedish Rhymed Chronicle, there were in consequence some indirect attacks on the king in the *Refutatio*. The change in the year of printing to 1560 was no doubt due to the desire to assign the controversy to the reign of King Gustavus (d. 1560). Although the *Refutatio*, and to some extent the *Chronicon*, are an expression of the tension in foreign policy shortly before the Scandinavian Seven Years' War, Georg Landberg's attempt to interpret certain passages as evidence of a general feeling in Denmark for a revival of a Scandinavian Union under Danish leadership is considered unfounded.

After a short survey of those passages of the *Refutatio* in which Svaning gives a credible description of existing Danish social conditions, it is demonstrated that Svaning's account of the relationship between Denmark and Sweden during the reign of King Hans has more facets than have the Swedish accounts mentioned above. This is also true of his description of King Hans as regent, in which he does not overlook certain dubious aspects of his rule. As a historian Svaning has no great standing, but in his concluding and meticulously composed characterisation of the king, he reveals a hitherto underrated command of written rhetoric as a chronicler. He tactfully assesses the king's psyche as manic-depressive, and by playing upon Svetonius' *Vespasianus* and borrowing from Einhard's *Vita Caroli Magni* and the memoirs of Philippe de Commines—as well as by other means, he succeeds in creating a vigorous and authentic looking historical portrait unequalled by any other 16th or 17th century historian in Denmark.